O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KITOB PALATASI
INV. №

Milliy Tiklanish

Gazeta 1995 yil, 10 iyundan chiqa boshlagan

O'zbekiston Milliy tiklanish demokratik partiyasining haftalik gazetasi | 2002 yil, 22 yanvar | 2 (252) son

РЕФЕРЕНДУМ ХАЛҚ ҲОКИМИЯТЧИЛИГИНИНГ ОЛИЙ ШАКЛИ – 27 ЯНВАР КУНИ ЎЗБЕКИСТОН ФУҚАРОЛАРИ УМУМХАЛҚ РЕФЕРЕНДУМИГА ҚЎЙИЛГАН ЖАМИЯТ ВА ДАВЛАТНИ БОШҚАРИШ, ЭРКИНЛАШТИРИШ ВА ИСЛОҲОТЛАРНИНГ ЭНГ МУҲИМ МАСАЛАЛАРИ ЮЗАСИДАН ЎЗ ХОҲИШ-ИРОДАСИНИ ИФОДА ЭТАДИЛАР.
РЕФЕРЕНДУМ ДЕМОКРАТИК ИСЛОҲОТЛАРНИ АМАЛГА ОШИРИШ, МУСТАҚИЛЛИКНИ МУСТАҲКАМЛАШДА ХАЛҚИМИЗ ҲАЁТИДА ТАРИХИЙ БОСҚИЧ БЎЛАЖАК.

МИЛЛИЙ ТИКЛАНИШ ДЕСАМ...

Партия ҳаёти

...Эшикни қия очганча киришга изн сўраган йигитнинг сўзларида шу лаҳзадаёқ партия аъзосига хос қатъийлик, журъатни ҳис қилдим:

– «Миллий тикланиш» партиясими, мен унга аъзо бўлмоқчиман.

Ҳозиргина мен билан партияга хайрихоҳлар, оддий кишилардан тортиб раҳбар ходимларнингда унга муносабати ишончи ҳақида «қизиққанимдан сўраяпман» деб савол-жавоб қилиб ўтирган мухлисимизнинг бўлажак аъзомиз ташрифидан чеҳраси ёришиб кетди. «Бўлди, бошқа саволим йўқ, – деди у хурсандчилик билан ўрнидан қўзғаларкан, – эртагаёқ зарур ҳужжатларни олиб келаман. Газетангизга, йўғе, газетамизга эса албатта обуна бўламан...

– Партияда қандай ўзгаришлар бор? – сўрайди яна бир ҳаммаслак дўстимиз пойтахтга яқин вилоятдан тез-тез ташриф қилиб тураркан. Сўнгра шу вилоятдаги партиямиз ҳаётига доир лавҳалардан ҳикоя қилади, «тикланиш қадамлари билан танишинг» деб бошлайди у бу лавҳаларни. «Кўргазмали қуролларимиз ҳам бор фаолларимиз умумхалқ сўровига тайёргарликда қатнашяпти. Кузатувчиларимиз қонун доирасида участкаларда бўлишади деб қўшиб қўяди яна лавҳалар акс этган вилоят нашрлари нусхаларини илова қилиб, мана, танишинг, вилоят телевидениесида ҳам беришяпти».

– «Партия ўзгаришлари» ўзингизда экан-ку, – деймиз газеталарни қувонч билан варақлаб.

– Йўқ, бу бир бўғиндаги тикланиш, вилоятма – вилоят бир-биримизнинг иш тажрибамизни ўрганишимиз зарур, шунда ҳаммамиз бир юракдай урамиз. Буни эса партиядаги ўзгаришлар ҳал қилади, – деб янги вазифа – режа яратади ишчан партиядошимиз.

– Сирдарё вилоятида «Миллий тикланиш» партиясининг номи ҳаммага яқин бўлиб қолди, – бу сўзларни нафақат шу вилоятдаги кенгаш раиси Маматқул Бозорбоевдан, балки кўплаб сирдарёликлардан эшитиб қувонамиз.

– Вилоят кенгаш раҳбари чинакам партия етакчиси-да, раҳбари жуда режали, ҳаракатчан, бир сўзли киши. Самимияти, элга иш бўлиб, халқ тилида гапириши билан қисқа муддат ичида вилоят аҳли орасида партияга ҳам самимий эътибор уйғотди, – дейди улар яна.

Албатта, бу ўзаро самимият биз учун ниҳоятда қадрлидир. Яқинда ушбу кенгаш ташаббуси билан Гулистон шаҳар қурилиш коллежида ўтказилган учрашув таассуротлари ҳар дилга ҳам илҳом солади, десак янглишмаймиз. Унда Ўзбекистон Қаҳрамони, Ўзбекистон халқ шоири Эркин Воҳидов, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ўткир Ҳошимов, ЎзМТДП Марказий ҳайъати раиси Иброҳим Ғафуров шу даргоҳ ўқитувчи, талабалари ҳамда маданият, маориф, жамоатчилик вакиллари билан самимий мулоқотда бўлдилар. Қалам аҳлининг қутлуғ сўзини ҳамиша ҳам эл қутлаб тинглайди, бундай мулоқотга орзиқиб келади. Учрашувга кўпчилик йиғилди, зал тўла, очиғи, остонага оёғи сиққан одам учрашув тугагунча қутлуғ сўзлардан диққатини узмади, дейилса муболаға бўлмас.

Шу Ватан фарзандларининг ҳар бири Миллий тикланиш партияси ҳақида сўзлашга ҳақли, сўзлаши зарур, назаримда.

– Миллий тикланиш десам, тикланиб кетаман! – дейди яна бир муҳаббатли мухлисимиз ҳар гал газетанинг янги сони чиққанлиги билан бизни табрикларкан.

Партия газетасидан партиянинг нафаси келиб туради, унда тикланиш ғоялари супратланади, элга сўзи етиб боради ва бизга мухлису хайрихоҳларни чорлайди.

Партиянинг юраги уриб турибди, унинг акс садолари биз маънавий аъзоларимиз деб билган юртимиз кишилари қалбидаги муҳаббатли сўзларда кўнгилга яқин эшитилмоқда. Партиянинг юрагида ИШОНЧ бор, бу ишонч маънавий аъзоларимиз, хайрихоҳларимиз умиди, бизга бўлган соғинчларига туташмоқда, миллий тикланиш томирлари, партия бўғинларини мустаҳкамламоқда.

Дилором МАТКАРИМОВА,
ЎзМТДП Марказий ҳайъати аъзоси

Сарҳисоб

РЕЖАЛАР ВА ЯКУНЛАР

9 январ куни ЎзМТДП Марказий кенгашининг навбатдаги йиғилиши бўлиб ўтди. Унда партиянинг 2001 йил иш якунлари ҳамда 2002 йилда амалга ошириладиган навбатдаги режалар, Референдумга тайёргарлик масалалари кўриб чиқилди. Шунингдек, партия қароргоҳида иш юритиш билан боғлиқ ташкилий-молиявий масалалар таҳлил қилинди. Йиғилишда партия нашри бўлган «Миллий тикланиш» газетасига обуна мавсуми ўтган йилда қандай якунлангани, бу йилда ҳам келаси ойлар учун обунанинг яна давом эттириш ҳақида сўз борди.

ЎзМТДП Марказий ҳайъати раиси Иброҳим Ғафуров, партия раисининг биринчи ўринбосари Муқимжон Қирғизбоев, «Миллий тикланиш» газетаси Бош муҳаррир ўринбосари Дилором Маткаримовалар юқоридаги масалалар хусусида сўзга чиқдилар. Кенгаш аъзолари муҳокамасидан сўнг барча масалалар юзасидан тегишли қарорлар қабул қилинди.

Ўз мухбиримиздан

Дўппи кийсанг, ипагидан ўтгай жоним,
Тимсоли бор сенда ҳур Ўзбекистоним.

БУГУНГИ СОНДА

2 бет:
У ерда ҳукмгача айбланувчи йўқ.
Шоирнинг оқ олмаси.

3 бет:
Данте: Абадий адолат тимсоли
Ибн Баттутанинг ҳайрати

4 бет:
Чўпий домланинг «олди-қочди» гурунглари
Ҳусайн Бойқаронинг уч саволи

«МИРОБ» КОМПЮТЕРЛАР

Ер хазина бўлса, сув бу хазинанинг калитидир. Пахтаобод туманида қирқ беш километр узунликдаги эски канал қазилиб, сув тарқатиладиган ҳар бир қулоққа замонавий ускуналар ўрнатилди.

Суғоришнинг замонавий компютерлар ёрдамида ташкил этилиши билан «Пахтаобод» канали қайтадан дунёга келди. Мазкур лойиҳа учун АҚШнинг ЮСАИД АГЕНТЛИГИ маблағ ажратди. Эндиликда бу канал 17 минг гектар экин майдонига обиҳаёт бахш этади. Шубҳасиз, сув ҳам сезиларли даражада тежалади.

Шунингдек, сув тақсимотини тўғри йўлга қўйиш учун тумандаги метерологик станция компютер орқали миробларга бўлажак ёғин-сочинлар хусусида мунтазам маълумот етказиб туради.

ҚОНУН БИЛИМДОНЛАРИ КЛУБИ

Марҳамат тумани марказий кутубхонаси қошида ёш қонун билимдонлари клуби иш бошлади. Клуб ишида мактаб ўқувчилари, ўрта махсус билим юртлари ва коллеж талабалари иштирок этмоқдалар. Туман «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати, «Маҳалла» ва «Нуроний» жамғармалари ташаббуси билан ташкил этилган клубга ҳуқуқ-тартибот идоралари ходимлари, шунингдек, олий ўқув юртлари ўқувчилари таклиф этиляпти. Бундан ташқари, ҳарбийлар, божхона ходимлари, нарколог шифокорлар ҳам тингловчилар билан қизиқарли суҳбатлар ўтказмоқдалар.

ФОТОСУРАТЛАР КЎРГАЗМАСИ

Пойтахтимиздаги Замонавий санъат марказида очилган «Ўзбекистон фотосураткашлари – 2002» номли кўргазма давом этмоқда.

– Мазкур тадбир юртимизда илк бор ўтказилмоқда, – дейди фоторассом Умида Аҳмедова, – фотокўргазмага республикамизда яшовчи ўн етти нафар сураткашнинг 150 дан ортиқ ишлари қўйилган. Воқеликнинг энг жозибали лаҳзасини фотокўзгу орқали томошабинларга тақдим этиш ҳар қандай ижодкорнинг қўлидан келавермайди.

Юртимизнинг тарихий обидалари, табиат гўзаллиги, ҳайвонот олами ҳамда мамлакатимизда ўтказилган нуфузли спорт мусобақаларини акс эттирувчи суратлар томошабинларни асло лоқайд қолдирмайди.

ОБИРАҲМАТДАН ЗИЛОЛ СУВ ОҚАДИ

Чорбоғ маҳалласини кесиб ўтувчи Обираҳмат ариғи янги қиёфага кирди.

Қадимдан Самарқанднинг кўрки, ҳаёт риштаси бўлиб келган бу ариқ кейинги йилларда чиқиндилар ташланавериб, ифлосланиб қолган эди.

– Вилоят ҳокимининг ташаббуси билан бошланган ободонлаштириш ишлари сабаб Обираҳмат ариғи асл қиёфасига кирди, – дейди маҳалла оқсоқоли Ҳофиз Остонов. – Маҳалла аҳли ҳамда ёшлар кучи билан ариқни тозалаб, унинг атрофига мевали ва манзарали дарахтларни ўтқаздик.

Ҳофиз отанинг айтишича, етти асрлик тарихга эга бўлган ариқ боболаримиз томонидан эъзозланиб келинган. Ҳозирги кунда ариқнинг юқори қисми – Обираҳмат даҳасидан ўтувчи ўзани ҳам қазилмоқда. Бугун арча ва мажнунтоллар, ариқ устига ўрнатилган чорпоялар кишининг баҳри дилини очади. Ариқни тозалаш ишларида 43-мактаб жамоаси ҳам фаоллик кўрсатди.

Маҳалла фаоллари Дилшод Саидов, Муқаддас Одилова, Муҳайё Исомова ва Матлабхон Ҳамдамовалар ҳар куни ишни ҳам, гапни ҳам ободончиликдан бошлайди. Уруш қатнашчиси, марҳум Фурқат Нарзиқуловнинг дўстлари унинг номига қўйилган кўчанинг тозалигига масъуллик билан қарайдилар.

– Одамларда киндик қони тўкилган жойга меҳр туйғуси уйғонди, – деди маҳалла оқсоқоли. – Ёшдир-қаридир, ҳар куни эрталабдан бир жойни тозаласам, дейди. Нигоҳлари озода жойга тушган кишининг кўнгли яйрайди.

АЛП ТОҒИДАН СУВ ОЛГАН КЎЗА...

Пойтахтимиздаги Халқ амалий санъати музейида «Швейцария миллий ҳунармандчилик намуналари» кўргазмаси мухлислар диққатини жалб этмоқда.

Швейцария миллий ҳунармандчилик санъати асрлар оша ривожланиб келаётир, – дейди музей директорининг ўринбосари Юлдуз Ёрмуҳамедова «Туркистон-пресс» мухбирига. – Масалан, шимолий Швейцария ҳунармандчилик санъати Алп маданият намунасининг таркибий қисми ҳисобланади. Тичино шаҳрида эса Лотин маданияти ёдгорликлари кўпроқ учрайди. Бу нарсани фақат буюмларда учрайдиган айрим безак усулларидан фарқлаш мумкин.

XIX асрларда Швейцариянинг Аппенцел ва юқори Берн мулкидан тортиб, қўшни Эмментал шаҳрига қадар анъанавий қишлоқ ҳунармандчилиги санъати ривожланди. Бу ерлар керамика буюмларининг асосий марказларидан бири ҳисобланади. Шу пайтларда тараққиётнинг анъанавий рамзи бўлган сигир тасвири безакларда кўплаб ишлатилди.

XX аср бошларида Швейцарияда юз берган тезкор саноатлашиш жараёнида бой миллий маданиятнинг кўплаб турларига путур етди. Замонавий ички дизайн асосида эски анъаналарни сақлаб қолган Скандинавия мамлакатларидан фарқли равишда Швейцария халқ санъатини ўзининг кундалик ҳаётига татбиқ эта олмади.

1930 йиллардан бошлаб Швейцария халқи яна ўз миллий ҳунармандчилигини тиклай бошлади. Ҳозирги кунда миллий анъаналар асосан Швейцариянинг катта шаҳарларидаги амалий санъат мактабларида ривожлантирилмоқда. Бу мактабларда замонавий безак техникаси, шунингдек, бошқа маданиятларнинг ғоялари ўрганиляпти.

ТИББИЁТДА СУҒУРТА ХИЗМАТИ

Андижондаги 4-поликлиника жамоаси билан «Ўзбекинвест» компанияси ўртасида суғурталанган тиббий ёрдам кўрсатиш бўйича шартнома имзоланди. Бундай хизмат вилоятда илк бор жорий этилмоқда.

– Маълумки, бозор иқтисодиёти ҳаётимизга тобора чуқурроқ кириб бормоқда. Суғурта ҳам бозор иқтисодиётига хос хусусиятлардан бири. Жумладан, тиббиётда суғурта хизмати ҳам, – дейди поликлиника бош шифокори Раъно Шерматова. – Тиббий хизмат кўрсатиш борасидаги жаҳон тажрибаларини ўрганиб чиқиб, бизда ҳам суғурталанган тиббий хизмат усулига ўтиш вақти етди, деган хулосага келдик. Тиббий хизматнинг бу шакли, биринчидан, соғлиқни сақлаш муассасалари ўртасидаги рақобатни кучайтирса, иккинчидан, даволаш сифатининг ошишига олиб келади. Бунда, албатта, энг янги ташхис ускуналарига, замонавий тиббий жиҳозларга, малакали мутахассисларга, янгича даволаш усулларига эга бўлган жамоа ютади.

Унинг айтишича, «Ўзбекинвест» миллий суғурта компанияси мутахассислари поликлиника имкониятларини ўрганиб чиққанларидан сўнг, шунда ҳам, ўзлари хоҳиш билдирган мижозлар билан суғурта шартномаси тузишни таклиф этадилар.

– Дарвоқе, хизматнинг бундай шакли тиббиёт ходимлари учун ҳам фойдали, – деди Раъно Шерматова. – Суғурталашдан келадиган даромад туфайли иш ҳақи ошади, қолаверса, техник жиҳозларни янгилаш имконияти пайдо бўлади. Мижозларимизга ҳам ўнғай, улар то шартнома муддати тугагунча, текин ва тез тиббий ёрдам олиш, уйда ёки амбулатория шароитида даволаниш имкониятига эга бўладилар.

Бош шифокорнинг маълум қилишича, муассасада 14 та мутахассис ишлайди, 50 дан ортиқ клиник ва биокимёвий текширувлар ўтказиш имконига эга бўлган лаборатория, УЗИ, ЭКГ, рентген аппаратлари, физиотерапия техникалари мавжуд.

– Жорий йилнинг қарияларни қадрлаш йили, деб эълон қилиниши тиббиёт ходимлари зиммасига янада катта масъулият юклади. Поликлиникамизда ҳозир 720 нафар иккинчи жаҳон уруши қатнашчилари ҳисобда туради, биз уларга асосан ўз уйларида тиббий ёрдам кўрсатиб, дори-дармонларни текин беряпмиз. Шифокорларимиз барча беморларга нафақат дори-дармон ёки муолажа билан, балки ширин сўзлари билан ҳам кўмак беришмоқда, – деб таъкидлади бош шифокор.

«Туркистон-пресс»

Одамлар, давлатлар, қонунлар...

У ЕРДА ҲУКМГАЧА АЙБЛАНУВЧИ ЙЎҚ

Қонунлар асоси фақат эзгулик, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган бўлса-да, ҳар бир давлатнинг қонун-қоидалари турличадир.

Яқинда Хоразм вилоят жиноят ишлари суди раиси Султонмурод Хўжамуродов Англияда хизмат сафарида бўлиб, қайтди.

Бизга таниш ва нотаниш бўлган Англия давлати ҳуқуқ тизимининг ўзига хос жиҳатлари ҳақида у билан суҳбатда бўлдик.

– Англия давлати ҳуқуқ тизимининг континентал Европа ҳуқуқ тизимидан фарқли томонлари нималарда кўринади?

– Бу маънода аввало бу мамлакатда Конституция мавжуд эмаслигини таъкидлаш мумкин. Шунингдек, Англияда масалан, биздагидек Жиноят Кодекси, Жиноят процессуал кодекси, бошқа маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекслар алоҳида ишлаб чиқилмаган. Бундан ташқари мазкур мамлакатда содир этилган ҳуқуққа хилоф ҳаракат ёки ҳаракатсизлик, бошқа давлатларда эътироф этилганидек, маъмурий ҳуқуқбузарлик ва жиноят сингари категорияларга бўлинмайди. Чунки бу ерда ўрнатилган қонун ва қоидаларни бузишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат ҳуқуқбузарлик сифатида баҳоланиб айбдор шахс суд олдида жавоб бериши шарт ҳисобланади.

Англиядаги мавжуд суд тизимининг шаклланиш ва ривожланиш даврига назар солсак, мазкур давлатда аввал қироллик судлари (XII аср) ва кейинчалик магистрат судлари (XIV аср) пайдо бўлганлигини кузатамиз. Қироллик ва магистрат судлари жиноят ишларини мазмунан кўриб чиқиб ҳал қилишда Англия ва Уэлсда одил судловни амалга оширишда марказий ўринни эгаллайди.

Мамлакатда судлар томонидан кўриб чиқиладиган ҳуқуқбузарлик ишларини 80-85 фоизи магистрат судларида ҳал қилинади. Англия ва Уэлсда жами бўлиб 30 минг магистрат судялари фаолият олиб боради ва улардаги судларнинг кўпчилиги жамоатчилик асосида, яъни хизмат учун иш ҳақи олмасдан иш юритадилар.

Магистрат ишлар юридик маълумотга эга бўлмаган оддий фуқаролардан иборат бўлган уч киши таркибида кўриб чиқилиб, мазмунан ҳал қилинади ва асосан ижтимоий хавфи катта бўлмаган баъзида эса унча оғир бўлмаган жиноят (ҳуқуқбузарлик) ҳақидаги ишларни кўриб чиқиш уларнинг ваколатига киради.

– Магистрат судда ҳуқуқий маълумоти ва касб-малакасига эга бўлмаган судялар қандай қилиб одил судловни амалга оширишда процессуал ҳужжатларни тўғри расмийлаштириши ёки содир қилинган ҳуқуқбузарликларга ҳуқуқий баҳо бериши мумкин?

(Давоми 2-бетда)

У ЕРДА ҲУКМГАЧА АЙБЛАНУВЧИ ЙЎҚ

(Боши 1- бетда)

– Бу саволингизга жавоб бериш учун суд клерки (суд ёрдамчиси) лавозимида ишловчи шахсларнинг фаолиятига эътиборни қаратиш зарур. Суд клерки Англия одил судлов тизимида айниқса магистрат судларида муҳим вазифани бажаради. Суд клерки лавозимига профессионал ҳуқуқшунослар одатда салистор ёки барристерлар (адвокатлар)дан тайинланади.

Суд клерки магистрат судлари томонидан кўриладиган ишлар бўйича судяларга маслаҳат беради. Содир қилинган ҳуқуқбузарлик амалдаги қайси ҳуқуқ ёки одат нормаларига хилофлиги ва у қандай ҳуқуқий малакаланиши, шунингдек, ушбу ишлар бўйича илгари судлар томонидан қабул қилинган қарорлар (суд прецедентлари) ва ҳуқуқий нормаларнинг қўлланилиши тартиби билан боғлиқ тушунтириш ёки изоҳлар, маслаҳатлар доирасига киради.

Бундан ташқари суд клерки магистрат судлари ишларни кўриб чиқиш жараёнида, яъни суд ишларини мажлисга тайёрлаш, ҳужжатларни расмийлаштириш ишларини амалга оширади. Суд мажлисида айбланувчи (судланувчи) айбига иқрор эканлиги ёки айбловни инкор қилиши ҳақидаги саволни унга судя эмас, балки суд клерки беради. Судя эса айбланувчига ва гувоҳларга савол беришда бевосита иштирок этади. Магистрат судларининг судялари иш бўйича қарор қабул қилиш учун маслаҳатхонага кирмасдан олдин улар суд клеркидан қонунни қўлланиш тартиби бўйича маслаҳат оладилар.

Лекин суд клеркининг магистрат судялари томонидан иш бўйича қарор қабул қилишда бевосита иштирок этиши ёки бошқача тарзда суд жараёнига таъсир ўтказиши мумкин эмас.

– Англия, Уэлс магистрат судларида ишларни кўриб чиқишнинг кўпчилик давлатларга нисбатан алоҳида жиҳатлари ҳақида тўхталсангиз.

– Судда иштирок этаётган айбланувчи суд мажлиси бошланишидан олдин ёлғон гувоҳлик бермаслик ҳақида қасамёд қабул қилади. Чунки Англия қонунчилиги бўйича ҳуқуқбузарлик содир қилган ёки шу ишда гумон қилинаётган шахс айбланувчи ёхуд судланувчи деб эмас, балки гувоҳ сифатида сўроқ қилинади. Бинобарин, у ёлғон гувоҳ берганлиги учун жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин. Сўроқ қилинаётган гувоҳ диний эътиқодга қараб инжил, таврот, Қуръони карим ва бошқа у учун муқаддас бўлган китобга, агар диний эътиқоди бўлмаса, ўзи учун муқаддас саналган бошқа нарсани ўртага қўйиб қасам ичади.

Демак, Англия суд тизимида жабрланувчининг ҳуқуқий мақоми бошқачароқ, яъни жабрланувчи гувоҳдан ажралиб турувчи алоҳида бир процессуал айбловни тасдиқловчи гувоҳ сифатида қаралади. Унинг айбловга бўлган муносабати суд учун диққатга молик эмас ва шу боис жиноят натижасида мулкий ёки маънавий зарар кўрган шахс суднинг қарори юзасидан шикоят қилиши мумкин эмас.

Суд мажлиси судланувчининг (айбланувчининг) ўз айбига иқрор эканлиги ёки иқрор эмаслиги ҳақидаги саволни суд клерки томонидан бериш билан бошланади. Ва судланувчи айбига иқрорлигини билдирган тақдирда иш судда кўришга тайинламасдан туриб жазо белгилаш йўли билан тугатилади. Судланувчи иқрор бўлмаган тақдирда давлат айбловчиси унга савол беришни бошлайди ва шундан кейин айбловчи ўз гувоҳларини суд мажлисига таклиф қилади. Айбловчи ёки ҳимоячининг қайси гувоҳларни судга чақиришни мустақил ҳал қилиши Англия суд ҳуқуқининг ўзига хос томонларидан биридир. Чунки бизга маълумки, континентал ҳуқуқда (Европанинг бошқа давлатларида) қайси гувоҳларни қандай тартибда судга чақиришни судя ҳал қилади.

Айбловни тасдиқловчи гувоҳлар айбловчи томонидан сўроқ қилиниб бўлингач, улар ҳимоячи томонидан чапараста сўроқ қилинади ва шундан кейин айбловчи ушбу гувоҳларни яна сўроққа тутишга ҳақлидир ва сўнг адвокат ҳимоясидаги шахсни айби исботланмаганлиги учун жиноят ишини юритувчидан тугатиш ҳақида талабнома киритиши мумкин. Ҳимояни мустаҳкамловчи гувоҳларни судга таклиф қилиш ҳимоячининг талаби билан амалга оширилади ва уларни ҳимоячи сўроқ қилиб бўлгач, сўроқ қилиш навбати яна айбловчига ўтади.

Магистрат судларда иш кўрилишининг ўзига хос томонларидан яна бири бу давлат айбловчисининг суд терговида айблов нутқи билан сўзга чиқишидир. Айбловчи суд мажлисининг тергов қисмида ҳам ҳимоя нутқи билан чиқади ва шундан сўнг иш бўйича қарор қабул қилиш учун суд маслаҳатхонасига киради.

Дунёда иқтисодий ва ижтимоий жиҳатдан кучли тараққий этган Англия ва Уэлс давлатида жиноят ишлари бўйича одил судлов, аввало инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ана шундай тарзда кечади. Жиноят ишлари бўйича одил судловнинг магистрат судларида амалга оширилиши, айниқса, ушбу суд ваколатларининг айрим жиҳатларини чуқур ўрганиш фойдадан холи эмаслигини таъкидлашни истардим.

Муқаддас ИСМОИЛОВА
суҳбатлашди

Ижод фалсафаси

ЎНГДАГИ ТУШ

ТАСАВВУР ВА ТАФАККУР КУЧИ

Ёзувчининг ижодий фаолияти жуда мураккаб жараёндир. Чунки илҳом лаҳзалари илоҳийликка дахлдор. Одатда кўп ёзувчилар ҳаддан ташқари эътиборли кишилар бўлишади. Шунинг учун ҳам улар бошқа кишиларга нисбатан ҳодиса ва одамлар орасида пайдо бўлаётган янгиликларни кўра олади, яхшироқ ҳис қилади, янгиликлар очади. Иля Эренбург мана бундай деб ёзганида ҳақ эди: «Ёзувчининг кўзини рентген нурларига таққослаш мумкин: у чуқур ичкарига киради ва одамнинг бутун ичидан ўтиб, унинг нарёғ-берёғини кўриш имконини туғдиради».

Хаёл ва тасаввур тафаккур каби юксак билиш жараёнлари қаторига киради. Хаёл инсон ижодий фаолиятининг зарур қисмидир. Хаёлнинг руҳий жараён сифатидаги биринчи ва энг муҳим вазифаси шундан иборатки, у меҳнатни бошламасдан олдин унинг натижасини тасаввур қилиш имконини беради.

Ижодий жараённинг тараққиёти жуда кўп руҳий ҳолатларнинг пайдо бўлишини тақозо этади. Қизиғи шундаки, уларнинг юзага чиқишида эгаллаб олинган йўналиш ижодиётга сабаб бўлаётган эҳтиёжлар ва мотивларга тобе бўларкан. С. Л. Толстойнинг кундалик хотира дафтарида Лев Толстойнинг ижодий хаёл жараёнида руҳий ҳолатларни танлаб олиш қобилиятини ёритиб берувчи чизгилар бор: «Ҳозир менга Л. Н. Толстой роман ёзиш учун унга фикрлар қандай қилиб келишини айтиб берди: «Мен пастда, ўз хонамда ўтирибман ва халат енгидаги оқ ипак тикувга разм соламан, у жуда чиройли. Одамларнинг миясига барча нақшлар, безаклар, кашталар қандай қилиб келиб қолганлиги ҳақида: хотинлар маҳлиё бўлиб яшайдиган бутун бир олам – аёллар иши, модалар, мулоҳазалар борлиги ҳақида ўйлаяпман. Бу иш жуда мароқли бўлиши керак, бинобарин, тушунаман, аёллар бу ишни жуда ёқтирадилар ва бу иш билан бажонудил шуғуллана оладилар. Шу ондаёқ, албатта менинг фикрларим Аннага қараб кетади (адиб бу пайтда «Анна Каренина» романини ёзаётган эди)... Ана шу ипак тикув менга тўсатдан бутун бир бобни ҳадя қилди. Анна аёллар ҳаётининг ана шу мароқли томони билан шуғулланишдан маҳрум, чунки у ёлғиздир, ҳамма аёллар ундан юз ўгиришган ва у соф кундалик аёлларнинг машғулоти бўлмиш ана шу ишлар ҳақида ҳеч ким билан гаплаша олмайди».

Толстой хаёлий образларининг кучи ва равшанлиги шу даражага етар эдики, у баъзан хаёлий образлар ва ҳақиқий образларни аралаштириб юборар, бирор одамнинг образи аниқ қабул қилинганмиди ёки тасаввур маҳсулотими – буни фаҳмлаб олишга қийналар эди. Бу борада Гофманнинг ижодий фаолияти ҳам жуда қизиқарлидир. Унинг хаёлий образлари шунчалик ҳақиқатга ўхшаб қолар ва шунчалик моддийлашар эканки, у ёзаётган вақтида хотинидан ёнида туришини илтимос қилар экан.

Табиий юксак таъсирчанлик шахснинг энг муҳим хусусиятига – кузатувчанликка айланганда, у кишига, атроф-оламдаги воқеа ҳодисаларни бутун мазмуни билан инъикос этишини таъминлайди.

Кузатилаётган воқеликнинг энг муҳим томонини қалбан англаб олиниши биланоқ, у иккинчи бировнинг кечинмаларига ҳамдард бўла бошлайди ва фикран ўзини ўша одамнинг ўрнига қўяди. Оноре де Балзак айнан шу ҳолат тўғрисида «Фасино Кэне» учун ёзилган сўз бошида бундай деган эди: «...мен у жойнинг урф-одатини, аҳолисининг хулқ-атворини, унинг характерини ўргандим... Мен халқнинг исталган тўдасига кира олишим ва ишга қандай ёлланишларини, ишни тугатиб, ўзаро қандай жанжаллашишларини кузата олишим мумкин эди. Менинг кузатувчанлигим инстинкт каби сезгир бўлиб қолди; жисман кўз юммай туриб у кишининг қалбини билиб олар, аниқроғи, у кишининг ташқи қиёфасини шундай қамраб олардики, шу заҳотиёқ унинг ички дунёсига кириб кетарди; инстинкт кимгаки йўналган бўлса, у менга ўша кишининг ҳаёти билан яшаш имконини берар, чунки у мени қобилият борасида улар билан тенглаштириб қўяр эди... Уларнинг сўзларини тинглар эканман, мен уларнинг ҳаётига кириб бораётгандек бўлардим; уларнинг жулдур кийимларини ўз елкамда деб ҳис қилардим, гўё уларнинг йиртиқ ковушларида бирга қадам ташлардим; уларнинг истак, эҳтиёжлари – ҳаммаси менинг қалбимга жо бўлар, аниқроғи, мен қалбим билан уларнинг қалбига шўнғиб кетардим. Бу – ўнгимдаги туш эди. Уларга жабр-зулм кўрсатаётган хўжайинларга қарши биргаликда ғазабланардим... Ўз одатларимдан воз кечиб, қандайдир руҳий мастликда бошқа одамлар қиёфасига кириш, бу ўйинни ўз ихтиёрим билан ўйнаш – менинг ягона овунчоғим, эрмагим эди. Бундай заковат менга қайдан келган? Олдиндан кўра билишликми бу?.. Мен бу қобилиятнинг манбаини аниқлашга ҳеч қачон уринмаганман; мен унга эгаман ва уни тадбиқ қиламан – бор-йўғи шу холос!».

Рус адиби К. Фединнинг бир ёш ёзувчига берган таълими ҳам бағоят эътиборли: «Чамамда, сиз ёзувчидаги ҳаётий маълумотларнинг аҳамиятига, унинг «ўйлаб чиқарувчилик» ишига нисбатан ортиқча баҳо бериб юборяпсиз. Сиз ўйлаб чиқарилган фикрни камситяпсиз. Ҳозир, 60 босма табоқдан иборат дилогия тугатилгач; мен ўйлаб чиқарилган ҳодисалар билан ҳаётий маълумотлар орасидаги нисбатни 98,2 фоиз деб баҳолайман. Мен 1910–1912 йиллардаги рус воқелигига оид жуда кўп ҳаётий маълумотларни билганман ва биламан, албатта. Лекин фақат уларга асосланиб ва улардан келиб чиқиб мен тасаввур дунёсида илгари ҳеч қачон кўрмаганим, учратмаганим, аммо худди шубҳасиз ҳаётдагидек одамларни ўйлаб чиқара олдим».

Ёзувчининг ижодий тасаввури ҳамма жойда ва ҳар доим намоён бўлиб, у табиий равишда идрокка, тафаккурга сингиб боради. Шунинг учун ҳам К. Паустовский «Санъатнинг ҳамма буюк асарлари учун биз тасаввурдан миннатдормиз?», – деб ёзган эди. Демак, тасаввур ва тафаккур санъатнинг икки қанотидир. Ана шу қаноти туфайли у юксакликка кўтарилиб, инсон қалбини илоҳийликка, покликка чорлаб туради.

Зиёвуддин ҚЎЗИЕВ

P. S: Яратувчи бу оламга инсонни нафақат сарбон қилиб танлаган, балки ижод қилиш – яратиш имконини ҳам инъом этган. Дунёни ижодкорлик ҳаракатга келтиради, ижод янгилайди ва поклайди. Бугун ҳаётимизга ижодкорлар, ташаббус ва янгилик яратувчи кишилар керак. Ижод деганда кўпчилик ёзиш, чизиш, куйлаш каби санъат турларини тушунади. Ваҳоланки, нафақат санъатда, балки ҳар бир ишда, ҳар қандай фаолиятда ижодкорлик зарур. Бу жараён бамисоли шаклланган таълимотга ўхшайди, бинобарин, унинг ҳам ўзига хос сир-асрорлари, муаммоси, фалсафаси мавжуд. «МТ» «Ижод фалсафаси» деган янги рукн очди. Ушбу рукнда ўз сўзингиз, ижодингиз, фалсафий мушоҳадангиз билан қатнашмоқчимисиз – марҳамат, мўътабар минбар Сиз учун ҳар доим очиқ!

Ибрат

ОТА

Олтмишга кирган отадан ош сўрама, Зокиржон аканинг ўғиллари бу мақолни эшитганми-эшитмаганми, аммо отасини «ишдан бўшатган»лари рост. Аралаш моллар дўкони бир кун очилмади, иккинчи кун ҳам қулфлоғлик турди. Нима гап, дўконга ўрганганлар ҳайрон. Нафақага чиққан Зокиржон ака вақтни шу ерда ўтказар, дўстлари, таниш-билишлари билан дўкон баҳона учрашар, соатлаб ўтган-кетгандан, ёшлик хотираларидан гап очиб кунни поёнига етказар эди.

Ҳар куни тўр халтани кўтариб Жаҳон бозорига борар, харидоргир ул-бул нарсани кўтарасига савдолашиб қайтарди. Аслида икки ўғли топармон-тутармон, отасининг қўлига қараб қолмаган. Зокиржон узоқ йиллар коммунал хўжалиги, меҳнат биржаси, спорт ташкилотларида раҳбар бўлиб ишлаб ўзига яраша обрў топди. Нафақа ёшига етганда фарзандлари отасига дўкон олиб бериб иззат-икром кўрсатган бўлишди, ҳатто бундан фахрланишди ҳам. Бир куни катта ўғли уни бир дунё бозор қилиб терлаб-пишиб қайтаётганини кўрди-ю, қарори ўзгарди.

– Дўконни беркитамиз, – деди ака укасига.

– Шуни сизга айтишга истиҳола қилаётгандим, – деди ука акасига.

– Ҳеч нарсадан камимиз йўқ. Еганимиз олдимизда, емаганимиз кетимизда бўлса, – дейишди улар.

Ака-укалар минг андиша билан мулоҳазаларини дадасига дастурхон қилишди. Зокиржон ака ўғилларининг таклифини кулиб қарши олди. Сўнг «Бозорда юрганимга орият қилишибсан-да? Раҳмат, сира хафа эмасман, Қачондир шундай қарорга келасизлар деган ўйда эдим» деди.

– Нима ҳожат бўлса энди биздан, ота. Бир кун боққа боринг, Баҳодир, Турсунбой, Жўра акалар билан гурунглашинг. Бир кун Дарҳонга ё Роввотдаги чойхонага чиқинг. Кексалик гаштини дўстлар даврасида суринг, дейишди фарзандлар. Бозор-ўчарни бизга қўйиб беринг.

Буни эшитганлар «Ҳаммага ҳам шундай ўғиллар насиб этсин», деб ҳавас билан қарайдиган бўлиб қолдилар. Яхши фарзанд отага қувват деганлари шу бўлса керак-да.

Муқимжон НИЁЗОВ

ШАТРАНЖ ДЕСАК...

Халқнинг энг севимли спорт ўйинларидан бирининг номи матбуотда уч хил ёзилмоқда: шоҳмот, шоҳмат, шахмат. Мактаб ўқувчилари иншо, баён ёзишда бу сўзларнинг қай бири тўғри эканлигига иккиланадилар. Менингча, бу сўзлар ўрнига ўтган асрнинг 20—30 йиллари матбуот тилида кенг қўлланилган «шатранж» атамасини тикласак сўз қўллашдаги бундай ноқулайликлар бархам топар эди. Бу сўзнинг ўша давр матбуотида истеъмолда бўлганлигига бир кичик мақола келтираман.

ШАТРАНЖ МУСОБАҚАСИГА

Эски шаҳар билан янги шаҳар ўртасидаги шатранж мусобақасида иштирок қилишга янги шаҳардан Пиржибелский, Лихтенштейн ҳам Грунтал ўртоқлар. Эски шаҳардан тегирмон ишчиси Хўжаев (ўзбеклар ўртасида жуда уста шатранжчи) ҳам Минаввар қори (машҳур шоҳмот ўйинчи) ўртоқлар розилик бердилар.

«Қизил Ўзбекистон», 1925 йил, 5 март

Нашрга тайёрловчи: Эргаш УМАРОВ.

Биз ҳам тушамизми-а?..

Бозор:

МАСЛАҲАТЛИ ГАП

Болангга ҳам пул бериб иш буюриб кўр,
«Болам-болам» га бир борар, икки бормас.

Хонадон тарбияси

БУВИСИНИНГ БОЛАСИ

Катта ёшдаги кишилардан «Мен бувимнинг қўлида катта бўлганман» деган гапни кўп эшитиб қоласиз ёки хотира китобларида ўқийсиз. Ён-атрофимизда шундай тарбия олаётган бир-икки болакайлар (асосан, қизчалар)ни танисангиз ҳам керак. Улар зукко, синчков, саранжом ва пухталиги, катталардай мулоҳазакорлиги, муҳими, ҳар нарсада дарров иш бошига ўта олиши билан бошқа тенгдошларидан ажралиб туради, десак фикримизга қўшиласиз албатта. Бундай қизалоқлар гарчи аралашмасалар-да оилавий муомала-муносабатларни ҳам тез илғайдилар, бир сўз билан айтганда, катталарни тушунадилар. У улғайгани сари она (ота ҳам) шу фарзандига кўпроқ суянадиган, уй ишини ишонадиган, кейинчалик у билан ақллашадиган бўлади. У таълим олаётган ўқув даргоҳида ҳам (умуман қаёққа борса) тез эътибор қозонади. Нимага? Бунга сиз унча кутмаган бир мулоҳазани айтсак – бувининг қизи аслида мурғаклигидан бошлаб «масъулият» деган тушунчанинг илк кўникмаларини ўзлаштира бошлайди. Қолаверса, кўп нарсаларни бошқа тенгдошларидан кўра тажриба қилмасдан, яъни бир-икки янглишиб ўрганмасдан тайёр ҳолича ўрганади, аниқроғи, бувисидан «кўчириб олади». Кунига бир эмас, минг бир сабоқ олиб туради. Шунинг учун ҳам кўпинча «катта одамни кичрайтириб қўйгандай» дейишади унга нисбатан.

Етмиш-саксон яшар бувининг бу севимли невараси ўн беш-йигирма ёшида кекса ёшли бувисидагидай фаросат, уқув билан ўзига ва ўзгаларга муносабатда бўлади. Унда масъулият қандай пайдо бўлади? (Бинобарин, ижтимоий ҳаётнинг турли бўғинларида масъул кишилар, умуман барча-барчанинг бу тушунчани етарли даражада ўзлаштириб фаолиятига сингдирмаганлиги тараққиёт ғилдирагига зангдай ёпишади-да.)

Бола кимнингдир эътибори, назарига муштоқ бўлади, қаердан бундай меҳрли назар тушишини ҳамиша кутиб туради, қолаверса бундай меҳр ҳамиша, кечаю кундуз фақат уники бўлишини хоҳлайди. Бувининг «бола»си шундан бувижонига жон-дил билан қарайди – меҳрга меҳр билан жавоб беради. Унинг ангишвонасигача асраб-авайлайди. Бувисининг ҳамма нарсаларини билар-билмас ўзиники ҳис қилади. Бувисининг уйи (ёхуд хонаси)да у ўзини доно маликадай ҳис қилади. Бувиси каби ҳамма нарсага ақли етишини, турли муаммоларни еча олишни, кўпроқ билишни истайди. Барча болалар тезроқ катта бўлишни хоҳласа, унда ақлан улғайиш истаги кучлироқ бўлади. Янглишиш, бошқаларнинг олдида хато қилганидан уялиб туришни ўзига ор деб билади (гарчи ор сўзини у ҳали англамаган бўлса-да). «Бувисининг боласи» борган сари катталарнинг даврасига – ўз тушунчалари доирасига интилади, маълум маънода у бу давранинг иштирокчиси бўла олади ҳам. Тўғри, у вазмин, дарров билимдонлик қилавермайди.

Одатда, кекса ёшдагилар мақол ва ҳикматли сўзларни ўз нутқида кўп қўллайдилар, ҳикоят ва ривоятлардан айтадилар. Бола эса буларни хотирасига муҳрлаб боради. Уларнинг ҳаётдаги турли воқеа-ҳодисалар ҳақидаги суҳбатлари болага қизиқарли кинофильм каби таъсир қилади.

Лекин бу ерда энг муҳим ҳикоя бор, бу – бувининг болалиги, ўз ота-оналари, яқинлари, аждодлари ва улар яшаган давр ҳақидаги ҳаётий хотиралардир. Бола буларни такрор-такрор эшитади, ўтган ота-боболарига муҳаббат уйғонади. Ўзини муаллақ эмас, катта ва ишонч-ли ҳалқаларда мустаҳкам тургандай ҳис қилади бу тарих тингловларидан. Ўйлаб кўрганмисиз, ота-онасидан алоҳида яшаётган ёш оила соҳиблари, умуман, барча ота-оналар ўз фарзандларига етти пушти ҳақида бўлмаса-да, икки-учта аждоди ҳаётидан сўйлаб турадиларми, ўзлари эшитганмилар? Тарих эшитган фарзанд «бувисининг боласи»дай ақлли бўлади-да, тўғри, кичкинтой дўстларимизни халқ тилида «ўйин боласи» ҳам дейдилар. Болакай шу ўйинларда ўз дунёқарашини, ақлини кашф этади, аслида жуда «қаттиқ меҳнат» қилади. Соҳибқирон Амир Темур болалигида «чивиқ от»ларини миниб саф тортган тенгдош «аскар»ларига лашкарбошилик қилар экан... Ўйин боласи уй боласи ҳамдир.

ЧАҚМОҚ

Янги нашрлар

ШОИРНИНГ ОҚ ОЛМАСИ

Таниқли шоир Тошпўлат Аҳмад ўзини «Бухорий» деб атаган экан, мен эсам бу билимдонни дабдурустдан ишонч ва халқаро равишда «Бухоро энциклопедияси» демоқчиман. Унинг бултур чоп этилган «Бухорономa» китобини ўқиганимда ҳам, навбатдаги янги «Чорбакр» шеърий тўплами билан танишганимда ҳам ўз фикримга амин бўлдим. Бухорои шарифга сафарга отланган сайёҳ даставвал шоирнинг ушбу китобларини варақласа, шубҳасиз, шаҳарнинг тор гузарларидан тортиб замонавий кенг шоҳ кўчаларигача, мадрасаю минорларидан тортиб шоҳ Баҳоуддин Нақшбанд зиёратгоҳигача адашмасдан чиқа олади. Яъни Тошпўлат Аҳмад тарихий билим ва мушоҳадаларини бадиий асарларига моҳирлик билан сингдира олган.

Шоирнинг «Чорбакр» китобига Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов ёзган сўзбошисида қуйидагича таърифлайди: «Тошпўлат Аҳмад заҳматкаш адиб. У тарихни яхши билади. Шаҳрининг миноралариини донишмандга, гумбазларини мунажжимларга қиёс этади. Сизни шулар билан юзлаштиради, тошларни куйлата олади».

Тошпўлат ўз юртига ошиқ. Унинг ҳар бир сатрида миллийлик барқ уриб туради. Ўтмиш, тақдир, келажак бир-бирига туташиб кетган:

Тўмариснинг узугига
кўз бўлган,
Темур бобо
«Тузуги»га сўз бўлган,
Булутларни ҳайдаб,
охир ўз бўлган,
Эй, ўзбегим,
жаҳонимсан-
жонимсан.

Китоб ўз мазмуни ва мақсадига кўра «орифона», «Яссавийёна», «Ошиқона», «Фозилона» каби бобларга бўлинган ҳамда «Чорбакр» ва «Сирли чашма» достонлари ҳам жой олган. Айниқса, «Фозилона» бобига киритилган теран мазмунли, янги ташбеҳлар орқали ифодаланган файласуфона саккизликлар, қатралар, тўртликлар менда чуқур таассурот қолдирди.

У мансабни тутмоқ бўлиб дастидан
Онасини кўприк қилиб ўтди устидан.

Шунингдек, инсоннинг олийжаноб туйғулари, фазилатлари тараннум этилган «Камолотинг бўлмаса», «Авлиё шаҳар», «Ширин», «Ўргилай», «Кетмасин», «Ой деган ҳам оҳ чекар бўлсин» каби шеърлари ҳис-ҳаяжон туғёнига бой: «Ёр киприги соясида» ўтиришни орзу қилган ошиқ маъшуқасига оқ олмани узатиб шундай дейди:

Оқ олмаю, оқ олмаю
оқ олма,
Ёри жонга бориб
етсанг ёқ олма.
Қўлларига олса,
қалбин ёқ олма,
Эй ёри жон, оқ
олмани олсанг-чи...

«Чорбакр» зиёратгоҳи ҳақида шоир Пайғамбаримиз авлодлари бўлмиш тўрт ака-ука, яъни Абу Бакр Ҳомид, Абу Бакр Фазл, Абу Бакр Тархон ва Абу Бакр Саъдларнинг эзгуликка, илмга, исломга, ёруғликка, халқпарвар, мазлумпарварликка ундовчи тариқати устида фикр юритади. «Сирли чашма» достонида бир ривоят асосида фарзанд тарбияси, одоби, хулқи ҳамда атроф-муҳит тозалигини сақлаш ғояси илгари сурилган. Ушбу тўпламнинг ҳар бир шеъри тўғрисида алоҳида тўхталишнинг имкони йўқ, албатта. Айрим сатрларда «пешрав», «борон», «даст» каби Бухоро шевасига хос сўзлар учраганини инобатга олмасак, мазкур тўплам ўқувчиларга манзур бўлиб, илмий, маънавий, бадиий қимматга эгадир. Ўз шаҳрининг ҳақиқий жонкуяр садоқатли фарзанди Тошпўлат Аҳмад бир тўртлигида шундай куйлайди:

Бухорийман, шукур,
минг шукур,
Дунёларга етган
қўлим бор.
Менга ҳамроҳ шеър
ила шуур,
Ўз таронам, кутлуғ
йўлим бор.

Шоир Тошпўлат Аҳмаднинг таронаси ҳамиша авжига чиқаверсин, ана шу кутлуғ йўлда янги зафарлар тилаб қоламиз.

Гулчеҳра ЖЎРАЕВА

Даврлар, мутафаккирлар, таълимотлар

ДАНТЕ: БОҚИЙ АДОЛАТ ТИМСОЛЛАРИ

Данте Алигери (1265–1321) Италия Уйғониш даврининг улуғ шоири ва мутафаккири, ўрта асрлар адабий–маданий ютуқларининг асл дурдоналаридан бири – «Илоҳий комедия» асари муаллифи. У Флоренцияда, азалдан тиббиёт ва дорипазлик билан шуғулланувчи кишилар оиласида таваллуд топган.

Данте ёшлигиданоқ таниқли адиб ва ҳуқуқшунос Брунетто Латинига шогирд тушади. Ўсмирнинг ижодий иқтидори уни кейинчалик Гвидо Кавалканти раҳбарлигидаги «Янги ёқимли услуб» шеърий мактаби вакилларига ошно этади. Адабий доираларда суяги қотган Данте сиёсат майдонида ҳам ўз кучини синаб кўришга аҳд қилади. Шундай қилиб, у маълум муддат Флоренция республикаси ҳукумати топшириғи асосида масъул дипломатик вазифаларни бажаради, давлатни бошқараётган приорлар кенгашининг аъзоси сифатида фаолият кўрсатади, ҳарбий ҳаракатларда қатнашади. 1301 йилда Флоренцияда сиёсий таназзул юз беради ва амалдаги ҳукуматга нисбатан мухолифатда бўлган сиёсий куч – шельфлар партияси (Рим папаси ҳокимияти тарафдорлари) ҳукумат тепасига келади. Оқибатда дунёвий давлатчилик тарафдорлари – гибеллинлар партиясига мансуб Данте қувғинга учрайди ва сиртдан ўлим жазосига ҳукм этилади.

Шундан сўнг Данте мусофирликнинг аччиқ нонини татиб, узоқ йилларни сарсон-саргардонликда ўтказишга мажбур бўлади. Қувғин даврида шоир ўзининг «Базм», «Салтанат» асарлари ва буюк «Илоҳий комедия»ни яратади. Умри поёнига етгач, Данте Равеннада вафот этади ва шу ерда дафн қилинади.

«Илоҳий комедия» Данте номини абадий шуҳратга кўмган ва шоирни дунёга танитган жаҳон адабиётининг шоҳ асарларидан бири бўлиб, достоннинг бош мавзуси инсон, унинг ахлоқи, тақдири, бахт-саодати, камоли учун курашдан иборатдир. Данте христиан динидаги илоҳий учлик тамойилидан келиб чиқиб, аввало, достонни «Дўзах», (Абдулла Орипов ўзбекчага ўгирган) «Аъроф» ва «Жаннат» номли учта қисмга бўлган. Ҳар бир қисмнинг ҳам ҳажм жиҳатидан деярли бир хиллигини таъминлаган. Албатта, «Дўзах» қисмининг бошланишига киритилган қўшимча шеър муқаддима вазифасини ўтайди. Натижада достондаги шеърларнинг умумий сони 100 тага етган. Достоннинг терцина – ҳар банди уч сатрни ташкил этувчи махсус шеърий жанрда ёзилиши ҳам юқорида тилга олинган илоҳий учликка ишоратдир.

«ИЛОҲИЙ КОМЕДИЯ» РАМЗЛАРИ

Достон жуда мураккаб рамзлар ва тимсоллар билан суғорилган. Шу боис Данте ўқувчини достон мисралари замиридаги рамзий маъноларнинг мағзини чақишга ундайди. Шоирнинг «Базм» рисоласида достон тўрт маъно – инсонларнинг нариги дунёдаги тақдири; иккинчиси, мажозий маъно – бу дунёда қилган ишига яраша жазо ёки роҳат топиши; учинчиси ахлоқий маъно – инсонни ёмон йўлдан қайтариш ва яхшиликка бошлаш; тўртинчиси, яширин маъно, шундай асар яратишга илҳом бағишлаган руҳий қувватнинг фароғат кучини куйлаш.

Ана шундай теран рамзийлик нуқтаи назаридан таҳлил этилганда ўрта асрлар адабиётида кенг тарқалган нариги дунёни хаёлда кўриш, яъни рўё жанрида ёзилган бу достон шакл ва мазмун жиҳатидан нечоғлик мукаммал даражада яратилгани, айниқса, яққол кўзга ташланади. Дантенинг шоирлик ва мутафаккирлик даҳоси қудрати асар мағизига шунчалик сингиб кетганки, достоннинг биргина айнан маъноси таъсирига тушиб қолган соддадил ўқувчи шоирнинг ростдан ҳам нариги дунёга саёҳат қилиб қайтганига бемалол ишониши мумкин. Шоир замондошларининг гувоҳлик беришича, ўз даврида Дантенинг бундай ишонувчан мухлислари жуда кўп бўлган. Улар ҳар гал кўча-кўйда Данте билан учрашиб қолганларида қўрқувга тушишар ва шоирнинг ортидан: «Дўзахни кўриб келган одам», деб ваҳима билан пичир-пичир қилишар экан.

ОБРАЗЛАРНИНГ МАЖОЗИЙ МАЪНОСИ

Данте достонда мажозий тимсоллардан санъаткорона фойдаланган. У ҳар хил фалсафий-ахлоқий ғояларни, мавҳум тушунчаларни бадиий образлар, жонли персонажлар сифатида гавдалантиради. Бундай теран мажозийлик асар муқаддимасиданоқ бошланган. Шоир «ердаги умрининг ярмини юриб» чормих этилган Исо Масиҳ ёшига етганида, ногаҳон «зулмат водийси»да хаёлан адашиб қолади. Унинг вужудини ўлим ваҳимаси қамраб олади. У шундай бир ўрмонга кириб қоладики, бу ҳақда: «ҳатто ажал ундан туюлгай эзгу», дейилади достонда. «Даҳшатларга тўла ўрмон» бўйлаб умидсиз кезар экан, унга ўтган умр йўли бутунлай гумроҳлик ва адолатсизликдан иборатдек туюлаверади. У шу пайтгача яшаган кунларини ўзи кириб қолган зулмат ва ёвузлик, макр ва тубанликлар макони бўлмиш ёввойи, ҳалокатвор ўрмонда сарсон-саргардон кезишга менгзайди. Ўзининг бу тахлит аянчли қисмати ҳақида қанчалик чуқурроқ ўй сурса, ғамалам ўти шоирни шунчалик кучлироқ ўртайверади. У ўз гуноҳлари исканжасида узоқ қийналади, ички ғалаён, ваҳима ва чорасизликдан юраги қисади.

Данте қоронғи ва зулмат ўрмонда тун бўйи адашиб, тонгга яқин у ердан чиқиб олади ва юксак бир тепаликка кўтарила бошлайди. Аммо йўлда у уч йиртқич – қоплон, арслон ва қашқирга йўлиқади. Аслида, бу йиртқичлар шаҳватпарастлик, калондимоғлик ва тамагирликнинг шоир тахайюлида гавдаланган мажозий талқинлари эди. Шоир худди шу учта йиртқич Дўзах дарвозаси олдида пусиб турганлигини маҳорат билан тасвирлайди. Йиртқичлар унинг йўлини тўсиб, қайтадан ўрмонга қисиб бора бошлайди. Уларнинг изма-из таъқиби ва ёвуз назаридан ғулғулага тушган шоир юксакликка кўтарилишдан ҳам шаҳди қайтиб, яна абадий зулмат қаърига равона бўлишига бир баҳя қолади.

Мабодо, Данте ижодкор бўлмаганида ва шеърий иқтидори устунлик қилмаганида, ҳойнаҳой, маънавий тубанлик гирдобидан омон чиқа олмас эди. Айни шу санъат – шеърият уни муқаррар ҳалокатдан қутқаради. Саросимага тушиб қолган шоирнинг хаёлотида суюкли устози, қадимги дунё шоири Вергилий пайдо бўлади ва унга қарата таскин оўзлар айтади. У «зулматда қолган»Дантени «руҳларнинг абадий масканi сари» бошлаб кетар экан: «ваҳшатли манзилга қайтма ҳеч қачон», деб ўгит беради.

Данте ўз даҳоси, ўта бой фантазияси ёрдамида нариги дунёни аниқ тасвирлашга, вафот этган инсонлар бу дунёдаги қилмишлари, яъни ҳар хил гуноҳ ишлардан ўзларини тия олмаганлари учун у дунёда қандай жазо олишини очиқ-ойдин, катта маҳорат билан кўрсатиб беришга муваффақ бўлган. Осий бандалар, ёвузликка муккасидан кетган қаттол жиноятчиларнинг дўзах ўтида азобланиши тасвирланган шафқатсиз манзаралар, Дантенинг фикрича, шоирнинг ўзига, шунингдек, бу дунёда яшаб турган бошқа кўплаб гуноҳкор бандаларга аччиқ сабоқ бўлиб, уларни ёмон йўлдан, гуноҳга ботишдан, умуман, чуқур маънавий таназзул ботқоғига ғарқ бўлишдан қайтаришга қаратилган.

Асарнинг «Дўзах» қисмида қоронғулик чулғаган чор-атрофнинг кишини бўғадиган аянчли манзаралар, оҳ-нола, ҳасрат-илтижолар, шунингдек, зулмат ҳукмронлиги сезилиб турган пурғазаб, қаҳрли овоз билан қоришиқ ҳолда тасвирланиши Дантенинг юқорида тилга олинган олий мақсадини рўёбга чиқаришга бевосита хизмат қилиши шубҳасиз. Яъни Дўзах – инсоннинг тубан хислатлари, ёвузликлари натижасидир. Шундай экан, у зулмотдан зиёга юз тутиши – гуноҳларидан фориғ бўлиши, Дўзах азобларини чидам билан босиб ўтиш эвазига ибратли сабоқ олиши, ўз ахлоқини қайта тарбиялаши, руҳан тозариши, маънавий покланиши ва ниҳоят мутлақо янги руҳий иқлимларга юзланиши лозим.

Достонда дастлаб беҳудуд зулумот, тубсиз қоронғулик, даҳшатли тасвирлар келтирилиб, кейин аста-секин ёришиб ва энг охирида нурга ғарқ бўлувчи манзаранинг тасвирланиши ҳам бежиз эмас. Бу ўринда Данте қаватма-қават бирма-бир кезиб чиққан мудҳиш қоронғулик ва бемисл азоб ва қийноқлар диёри – «Дўзах», аслида, маънавий тубанлик домидаги шоир қалбининг мажозий тимсолидир.

Фирдавс Файзуллоҳ чизган сурат

АХЛОҚИЙ МАЗМУН

«Илоҳий комедия» асари айнан мажозий маъноларлардан ташқари, ахлоқий маъно – мазмунга ҳам эга экани ҳақида юқорида айтиб ўтилганди. Бу маъно жиҳати достоннинг инсонни ёмон йўлдан қайтариш ва яхшиликка бошлаш борасидаги тарбиявий аҳамиятида айниқса кўзга яққол ташланади. Данте асосланган ахлоқий меъёр ва қадриятлар қаторида адолат тушунчаси алоҳида аҳамият касб этиши эътиборга сазовордир.

Данте достонда жинояткор ва гуноҳкор шахсларни тириклигида содир этган ёмон ишларига қараб нариги дунёда муайян жазога мустаҳиқ этади. У мунофиқларни, манфаатпараст ва хиёнаткорларни Дўзахнинг барча қаватларига ва Аърофга тақсимлаб чиқиш орқали ёмонлик ва гуноҳ ишлар учун қасос – интиқом муқаррар экани тўғрисидаги мантиқни илгари суради ва барибир, адолат тантана қилажагига урғу беради.

Шоир устози Вергилийнинг арвоҳи билан бирга машаққатли сафарга йўл олади. Устоз Дантени етаклаб дўзахнинг тўққиз қавати, жазоланувчи гуноҳкорлар, уларнинг тарихи, жазоларнинг турлари билан бирма-бир таништиради.

Данте охиратни тасвирлар экан, уни жонли ҳаётдан узиб олмайди, аксинча, шу реал ҳаётнинг давоми сифатида кўрсатишга интилади. Дантенинг таъбирича, иблис осмондан йиқилиш жараёнида ер қаърини шундай ўйиб кирганки, ундан ҳосил бўлган жаҳаннамда ўзига хос улкан жазо муассасаси – тўққиз қаватли дўзах юзага келган. Бу ерда гуноҳкорлар ва жиноятчиларнинг руҳлари тириклигида содир этган гуноҳлари учун белгиланган жазоларни ўтайди. Улар орасида шаҳватпарастлар ва такаббурлар, ҳасадгўйлар ва зиқналар, ўғри ва қароқчилар, каллакесарлар ва ўз жонига қасд қилганларни учратиш мумкин.

Дўзахнинг сўнгги, тўққизинчи доираси туби метиндек мустаҳкам музлик билан қопланган бўлиб, жаннатдан қувилган иблис ана шу музнинг ўртасида абадий тўнғиб қолган. У ўзининг учала оғиздан чиқаётган даҳшатли оқим билан учта сотқин зотни тинимсиз жазолаб туради. Булар Исо пайғамбарга хоинлик қилган Иуда, валинеъмат Юлий Цезар ҳокимиятининг юзига оёқ қўйган Брут ва Кассийдир.

Дантенинг ахлоқий–ҳуқуқий позицияси ўзининг муросасозлиги, ҳужумкор ва жўшқин руҳи билан ажралиб туради. У ҳар бир гуноҳкорга нисбатан очлик, қаҳратон совуқ, ўтолов, қайноқ маъдан оқими каби турфа хил шафқатсиз жазо воситаларини қўллаб, улар содир этган гуноҳга яраша муносиб интиқом олади. Дантенинг ортидан хаёлий сайрга чиққан ўқувчи нариги дунёнинг ҳар бир қаватида янгидан-янги шафқатсиз интиқом азобларига юзма-юз келаверади. Бу эса «Илоҳий комедия» мухлислари онгига турли шиор ва чақириқлар, қуруқ маърузалар, сохта фалсафабозликларга қараганда юз чандон кучлироқ таъсир этиши шубҳасиз.

Ва ниҳоят, достондаги тўртинчи маъно-мазмун – яширин маъно, шундай асар яратишга илҳом бағишлаган руҳий қувватнинг фароғат кучини куйлашидир. Данте тасвирлаган воқеа ва манзаралар ҳам тўғри маъноси, ҳам метафизик маъноси жиҳатидан ҳақиқийдек тасаввур уйғотади. Шоир Дўзах, Аъроф ва Жаннатга жойлаштирган персонажлар тарихий шахслар бўлиб, уларнинг аксарияти Дантенинг замондошларидир. У нариги дунё аҳллари билан ўзини қизиқтирган турли сиёсий, диний, илмий-фалсафий масалалар юзасидан худди бу дунёдагидек бемалол баҳсга киришиб кетаверади. Яъни асарда нариги дунё бу дунёнинг давоми сифатида тасвирланган.

Ўлимдан кейинги ҳаёт мавжуд эканига, нариги дунёда ҳар бир одам гуноҳ ва савобига яраша жазо ёхуд фароғатга юз тутишига Дантенинг ўзи ҳам жуда ишонганлиги асарда яққол сезилиб туради. Шоир, шунингдек, одамзотнинг ўтган аждодлари, ҳозирги ва истиқболдаги авлод ягона қисмат билан ўзаро боғлаб қўйилгани, бу илоҳий қисмат фоний дунёда ўзини ошкора намоён этмаса-да, авлод-аждодларни бир-биридан тўсиб турувчи вақт девори мавжуд бўлмаган нариги дунёда ўзини намойиш этиши муқаррарлигига ҳам тўла ишонади.

Одамзотнинг тирик бўлиб туриб, нариги дунёга саёҳат қилиши мумкин эмас. Данте эса достон аввалида:

«Эсломмам, лекин бу тушмиди, сароб,
Қандоқ кирдим у ён йўлимдан озиб,
Қандай рўё мени этганди хароб?!, –

дер экан, ана шу рўё, тахайюл кучи билан бундай сафарни адо этади ва шоир яратган достон ғоят тугал хаёлий иморатдир.

Шоирнинг хаёлпараст «Ўзлиги» ҳали замин ҳавосидан нафас олаётган ижтимоий «Ўзлиги» эса ўз замондошлари, дўстлари ва ғанимлари орасида мавжуд бўлиб турган бир пайтнинг ўзида, унинг руҳий-илоҳий «Ўзлиги» Аъроф, Дўзах ва Жаннат йўлларида сайр этиб чиқишга улгуради. Шоир бу фоний дунёда ризқини териб юрган бўлса-да, унинг «сояси» нариги дунёда гирён кезади. У турли ваҳима ва қўрқувлар, азоб ва кулфатларни бошидан кечириб, оғир синовлардан ўтиб, зулматдан ёруғликка чиқади, покланади.

Данте «Илоҳий комедия»сида борлиқни англаб етишга, инсоният келажагига оптимистик муносабатда бўлишга интилиш кучлидир. Шоир инсоннинг фалсафий, ахлоқий, эстетик ва сиёсий доираларини аниқлаб беришга уринган. Энг муҳими, нариги дунёга сафар тариқасида яратилган ушбу достони билан даҳо шоир ўзигача на илмда, на динда ва на адабиётда ҳали аниқ ишлаб тугалланмаган нариги дунё манзарасини пухта ишланган бутун бир дунё тасвирига айлантира олган. Бақо ва Фано ўртасидаги чегарани бу тахлит дадил хатлаб ўтиш учун бемисл маънавий жасорат, улкан руҳий қувват ва табиийки, даҳолик илҳомига эга бўлиш зарур эди. Уйғониш даврининг етук даҳоси бу сифатларнинг барчаси ўзида жамулжам эканини ўзининг ўлмас асари билан шоён исботлаб берди.

Акмал САИД

Тарих – ибрат

ИБН БАТТУТАНИНГ ҲАЙРАТИ

БИР АЁЛ ҲИММАТИ ВА ШОҲ ҲУКМИ

Араб дунёсининг машҳур сайёҳи ва олим ибн Баттута XIV асрнинг биринчи ярмида Ўрта Осиёга сафар қилган ва бу кўҳна замин тарихига доир қимматли маълумотларни ёзиб қолдирган.

Ибн Баттута юртимиз гўзаллиги ва бу ер одамларининг ажойиб феъл-атвори ҳақида кўп илиқ фикрлар айтган. Биз ушбу кичик мақолада йирик шарқшунос Неъматулла Иброҳимовнинг тадқиқотларига суяниб, сайёҳ олимнинг юртимиз аёллари ҳақида ҳикоя қилувчи ҳайрат тўла эсдаликларига тўхталмоқчимиз.

У Хоразмга сафар қилган пайтда бу ерда Қутлуғ Темур (Қутлудумур) деган адолатли амир ҳукмронлик қилган. У Хоразмдаги йирик масжид ва унга туташ иморатларни амирнинг завжаи ҳалоли Тўрабека Хотун қурдирганлигини тилга олади ва «Қутлудумурнинг завжаси Тўрабека Хотун ўз олийжаноблиги билан машҳурдир», – деб ёзади. «Қозининг завжаси Жажжи оғо менга динор пул юборди. Унинг ҳамшираси (синглиси – Ш. Ў.) амирнинг завжаси Тўрабека эса зиёфат берди, унга факиҳлар ва шаҳарнинг обрўли кишиларини таклиф қилди. Бу зиёфат унинг ўзи қурган зовияда (хонақоҳда – Ш. Ў.) уюштирилди. Бу ерда шаҳарга келувчилар ва ундан кетувчиларга таом улашишади. Тўрабека Хотун номидан менга сувсар пўстин чопон ва яхши от туҳфа этишди. У яхши, тақводор ва сахий аёлдир».

Ушбу жумлалардан англашиладики, олим ва сайёҳлар доимо юртимизда ардоқланган. Аёлларимиз нафақат масжидлар, балки работ, хонақоҳлар қуришган ва катта дипломатик салоҳиятга эга бўлганлар. Бу битиклардан Тўрабека Хотун нафақат дипломат, тадбиркор, сиёсатчи аёл, у аввало меҳмондўст ва сахий қалбли инсон бўлганлигини ҳис қиламиз. Унинг ўзи қурган зовияда шаҳарга келиб-кетувчиларга бепул таом улашиши ҳам сайёҳнинг унга нисбатан ҳурматини оширади.

«Менинг шарафимга мазкур обрўли бека уюштирган зиёфатни тарк этиб зовиядан чиқар эканман, эшик олдида эски бир либос кийган аёлни учратдим. У бошига чодра ташлаб олган эди, ёнида қанчалигини билмайман, аёллар бор эди. Аёл менга салом берди. Мен йўлда давом этиб ва унчалик эътибор бермай, саломига алик олдим. Кўчага чиқиб олганим бир пайтда воқеани кузатиб турган кишилардан бири етиб олиб деди: «Сенга салом берган аёл Тўрабека Хотуннинг ўзидир». Мен бу сўзларни эшитиб, уялиб кетдим, шу аёл ҳузурига қайтиб боргим келди, аммо у кетиб қолган эди». Бошқа давлат подшоларига сувсар пўстин, қимматбаҳо ҳадялар жўнатган малика Тўрабека Хотуннинг эски бир либосда қимтинибгина унга салом бериши сайёҳнинг ҳайрати ва чуқур ҳурматига сабаб бўлади.

Хоразмликларнинг унга берган ҳадя инъомлари шунчалик кўп эдики, олим «ёлғон гапирмаслик учун қанчалигини айтмай қўя қоламан», – дейди.

Олим Мовароуннаҳрни кезиб унинг гўзал шаҳарларидан бўлмиш Балхга ташриф буюради. Балх шаҳри ўтмишда бизнинг тарихий жараёнларимиз билан узвий боғлиқ стратегик шаҳар бўлиб хонликлар даврида ҳам бу шаҳарни хон ва бўлажак шаҳзодалар бошқарган. Сайёҳ Балх шаҳри талон-торож қилиниб, кишилар бу ерни ташлаб кетган бўлса-да, шаҳарнинг гўзал иморатлари – яхши сақланиб қолгани учун узоқдан кўрган одам бу ерда аҳоли яшайди, деб ўйлайди деб таъкидлайди. «Балх жуда катта ва кенг, баҳаво бўлиб, масжид-мадрасаларининг пештоқларидаги нақшин ложувардлар ҳамон яраклаб турар эди... Лаънати Чингиз Балх шаҳрини вайрон этиб, масжиднинг учдан бирини бузиб ташлаган. Зотан, Балх масжиди жомеъси оламдаги энг гўзал, энг катта масжидлардан бири бўлган. Марокашдаги Работ шаҳрининг масжиди устунлари баландлиги жиҳатдан унга тенг келарди. Аммо, бошқа жиҳатлардан Балх масжиди аъло эди». Ибн Баттута маълумотича, унинг томонидан таърифланган ва учдан бири бузиб ташланган гўзал масжиди жомеъ аёл киши томонидан қурилган ва у шундай тарихга эга: «Бир тарихчи менга айтишича, аббосийларнинг Балхдаги ноиби Довуд ибн Али деган амирнинг хотини шу масжидни қурдирган экан. Воқеа бундай бўлган: «Бир йили халифа Балх аҳолисининг қайсидир ишидан норози бўлиб, (жазолаш мақсадида) уларни катта хирож – ўлпон ундириб келгин, деб ўзининг амирини юборибди. Мана шу амир Балхга келганида шаҳар аёллари бола-чақалари билан ноибнинг хотини ҳузурига келишиб, аҳолига ҳаддан зиёд катта хирож солишганини айтиб арз қилишибди. Шунда бу аёл хирож йиғишга келган амирга ўзининг қимматбаҳо жавоҳирлар билан безалган нафис кўйлагини бериб юборибди: буни халифага олиб бориб бергин. Балх аҳолиси бундай катта хирожни тўлашга қурби етмайди, хирож ўрнига шу кўйлакни олсин», –дебди. Бу кўйлакнинг баҳоси сўралган хирож миқ доридан ҳам зиёда экан. Амир қимматбаҳо кўйлакни халифанинг ҳузурига олиб бориб, либосни унга ёйиб кўрсатибди ва бўлган воқеани баён қилибди. Халифа бу гапларни эшитиб ҳижолат бўлибди ва «Наҳотки, бир аёлнинг ҳиммати бизнинг ҳимматимиздан аъло бўлса?» – дебди. Ва шу заҳотиёқ «кўйлакни Балх ноибининг хотинига қайтариб олиб бориб бер, шаҳар аҳолисини бир йиллик хирождан озод қилдим», – деб фармон берибди. Амир Балхга қайтиб бориб, халифанинг сўзларини аёлга етказибди. «Халифа бу кўйлакни кўрдими?» – деб сўрабди аёл. Амир: «кўрди», деб тасдиқлабди. Аёл: «Бегона одамнинг назари тушган кўйлакни ҳеч қачон киймайман, бу кўйлакни сотиб, пулига масжид қуринглар!» – дебди. Кўйлакни (жавоҳирлари билан) сотиб масжиди жомеъ қуришди. Унинг рўбарўсига зовия ва унинг ёнига каззон мармаридан карвонсарой қуришди.

Ибн Баттута Балхга келиб бу карвонсаройнинг жуда яхши сақланганини айтиб ўтади. Унинг айтишича, кўйлакдан тушган пулнинг учдан бир қисми ортиб қолган. Аёл бу олтинларни масжиднинг битта устуни тагига кўмишни буюрган. У зарур бўлиб қолганда халқ олиб ишлатсин, деб айтган. «Чингизхонга бу воқеани гапириб беришганида – деб ёзади сайёҳ, у (ана шу олтинларни топиш учун) масжид устунларини буздира бошлади. Устунларнинг учдан бири бузиб ташланди, аммо ҳеч нарса топилмади. Қолганлари ўшандай сақланиб қолди». Бир ҳукмдорнинг бузғунчилиги ва бир муштипар аёлнинг яратувчилиги Ибн Баттутани ҳайратлантирган. Сайёҳ олимнинг эсдаликлари билан танишар эканмиз, уни мутаассир этган бундай мисолларни кўплаб учратишимиз мумкин.

Албатта,бу каби нодир манбалар юртимиз аёллари ҳақидаги тарихий тасаввурларимизни кенгайтиради, даврлар оша уларни дунё аҳлига ҳам таништириб бораверади.

Шоҳиста ЎЛЖАЕВА

Табобат тарихидан

ҲАР БЕТОБГА ИЛК ДАВО

Ибн Сино ва Берунийдан юз йил муқаддам яшаб ўтган Абу Бакр Розий беназир хизмати, тиббиётга оид асарлари билан табобат илмида ҳам алоҳида ўрин тутади.

Маълумотларга кўра ёшлигидан мусиқа ва шеъриятга ихлосманд бўлган Розий табобат билан анча ёшга бориб қолганида шуғулланган экан. Бунга ҳам унинг заргарлик билан шуғулланиши туфайли хасталикка чалинган кўзини даволаш учун табиб ундан кўп миқдорда маблағ (олтин) сўрагани сабаб бўлган. У аввал ўзи таваллуд топган Рай шаҳрида табиблик сир-асрорларини мукаммал ўрганади. Кейинчалик Боғдодга бориб, у ердаги шифохонада доришунослар, табиблар билан танишади ва ўз замонасининг етук табибларидан бирига айланади.

Унинг дастлабки асарлари «Чечак ва қизамиқ ҳақида китоб», «Касалликлар тарихи» ҳам Рай ва Боғдод шаҳарларида олиб борган (клиник) кузатишлари натижасида юзага келган деган маълумотлар мавжуд.

Берунийнинг Розий асарларига бағишланган махсус рисоласида Розийнинг турли соҳаларга доир жами 184 асари мавжуд бўлиб, шулардан 56 таси табобатга бағишланганлиги ҳақидаги маълумотлар берилган. Розий ҳар бир беморнинг исми, отасининг исми, ёши, турар жойи, унга тайинланган дори ва тадбирлар таъсири, даволангандан кейин соғайиб кетганини (ҳатто вафот этганлигини) ҳам ёзиб борган. Унинг эътирофича, бундай ҳолларда вафот этган бемор бошқа (жоҳил) табиблар касалликни даволай олмагандан кейин унга мурожаат қилганлиги оқибатида фурсат ўтиб у ҳам ноилож бўлган.

Розий қўллаган доривор-лар асосан ўсимликлардан тайёрланган ҳамда қисман турли маданлар (қалай, қўрғошин, оштузи, қаҳрабо, аччиқтош), баъзи жониворлар (туя, сигир, қўй, эчки) ва қуш ва паррандалардан олинадиган маҳсулотлар (тухум, сут, қатиқ, пишлоқ, айрон), турли хил ширинлик ва ичимликлардан иборат бўлган.

Абу Бакр Розий ва унинг шогирди ёзиб қолдирган «Касалликлар тарихи» номли китобининг охирги қисмидаги «Дорилар кўрсаткичи»да 200 дан зиёд ўсимлик ва унинг маҳсулоти (ёғи, елими, шарбати, қиёми ва ҳоказо) номлари келтирилган. Бу номлар ичида бизга таниш бўлган ва ҳозирда диёримизда ўсадиган ҳамда илми тиб ва халқ табобатида қўлланиб келинаётган қашқарбеда, шифобахш неъматлар – турли гиёҳлар, мевалар, полиз ва сабзавот экинлари бор. Булардан ташқари аллома ҳозирги Яқин Шарқ мамлакатлари ҳудудларида ўсадиган бир неча ўсимликлар ва уларнинг маҳсулотларидан ҳам фойдаланган. Беморларга доривор гиёҳлар билан бирга турли таом ва ичимликлар ҳам буюрган.

Розий қабулида бўлган беморларнинг, ҳатто касб-корини ҳам эътиборга олиб даволаганлиги алломанинг бундан 100 йил муқаддам касалликнинг айримлари касб-ҳунар (ҳозирги кундаги профессионал хасталик), билан боғлиқлиги, уларни даволашда ўзига хос услуб зарурлигини эътиборга олганлиги ғоят муҳимдир.

Ўрта аср Шарқ табобатида қайд қилинган инсон танасидаги тўрт суюқлик – хилтлар, чунончи қон, балғам, сафро ва савдо маълум миқдорда аралашган ва мўътадил бўлгандагина одам соғ-саломат бўлиши ёки акс ҳолда касал бўлиши ҳақидаги мулоҳазалар Розий асарларида ҳам тилга олинади. Айниқса, беморларни ота-боболаримизга таниш бўлган мижоз (иссиқлик, совуқлик, ҳўллик, қуруқлик)ини инобатга олиб даволашни Розий муҳим амаллардан бири деб ҳисоблаган.

Манбаларда ёзилишича, унинг табиблик шуҳрати Бағдод шаҳри ҳокими Адуд ад-Давла қулоғига етгач, у Розийдан шаҳарнинг қайси мавзесига шифохона қуриш маъқул эканлигини сўраган. Шунда табиб шаҳарнинг ҳар бир даҳасига бир бўлакдан гўшт осиб қўйиш лозимлиги, гўшт бўлаги қаерда кечроқ бузилса, ўша ернинг баҳаволиги, шифохонани ҳам шу жойга қуриш кераклиги ҳақида маслаҳат берган. Бу фикр шаҳар ҳокимига маъқул келиб, шифохона битгач, Розийни унга мудир этиб тайинлаган экан. Демак, Розий ўша пайтларда беморларни даволашда қўлланиладиган доривор воситалардан ташқари шифохоналарни баҳаво жойларда, ҳозирги кун тушунчаси бўйича экологик жиҳатлардан мусаффо ҳудудлар, тоғлар бағрида, дарёлар бўйларида қуриш лозимлигини таъкидлаган.

Абу Бакр ар-Розийнинг минг йил бурун айтган ушбу ўгити ҳозирги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган. Хусусан, Ўзбекистондаги кўпгина шифо масканлари, санатория ва профилакторийлар, дам олиш уйлари, тоғлар бағрида ва дарёлар бўйларида қурилганлиги бежиз эмас. Зеро, бемор учун тоза ҳаво, қуёш нури ва шифобахш зилол сувлар ҳар қандай дори-дармондан афзал. Шу билан бирга, биз нафас олаётган ҳавонинг мусаффолиги, табиий тозалик турли хасталикларнинг олдини олиши табиий.

Малика ТОЙЖОНОВА,
ЎзМУ магистранти

КЕЧИНМА

Бетоблигинг ортиб бородур,
Кўнглинг остонада туродир.
Йўқласа дўст дардинг олодур,
Йўқламаса қадрлар йиғлар.

Баҳор сепин ёйиб ранго-ранг
Юксакликка тоғларга қаранг.
Тан сиҳатга олам турфа ранг,
Чиқмасангиз адирлар йиғлар.

Халлоқ эгам шундайин бекам,
Яратмишдур оламни кўркам.
Оху каби юрайин мен ҳам,
Юролмасам армонлар йиғлар.

Саноқли-ку берилган умр,
Унутади фосиқи қурғур.
Ҳисоб-китоб борига шукр,
Шукр этмаса замонлар йиғлар.

Бас, бу жиҳат нолишингни қўй,
Кўнглинг бузмай ҳар йиғлоқи ўй.
Тақдирингда бўлган парирўй
Хуш созида садолар йиғлар,
Муҳаббатда адолар йиғлар.

БОРСАНКИМ...

Сотилмагай кўнгил, виждон сотилмас,
Идрок ҳам эзгулик, иймон сотилмас.
Йўқса бу қандайин демиш бўлади,
Орият кимларга эриш бўлади.

Сотилмас садоқат, элга эш одат,
Тарозига тушмас қадру, қадрият,
Тушса бу қандайин демиш бўлади,
Йўқса бир-бирига емиш бўлади.

Борсанким, миллатсан, лоқайдликдан қоч,
Ўзлигинг илкингда, кўзларингни оч.
Сен меҳнат нонини емагин текин,
Ўзингга бек бўлгин, эй жон Ўзбегим.

Омонжон ҲОШИМОВ

ЧЎПИЙ ДОМЛАНИНГ «ОЛДИ-ҚОЧДИ» ГУРУНГЛАРИ

БЕРДИВОЙНИНГ ЎҒЛИ

Биласиз, йўл ҳангомани хуш кўради, яна йўлдан гурунг олсам. Хуллас бир куни кечқурун уйга қайтаётиб:

Чўпиё йўлдадурур,
Чўпқалам қўлдадурур—

деб оқшом илҳомлари ила одимлар эдим. Бир пайт узоқдан қоронғулик ичра ўнтача бўрикўз чироқчалар йилтиллаб келаётганини кўрдим. Кўрдиму дамим ичимга тушди. «Ойпошша!» дедим беихтиёр. Калимадан сўнг тақдирга тан бериб яна дедим: «сен билан фақат яхши кунларни кўрдик. Энди саксон яшар чолгинанг саккизта бўрига бас келолмас, битта бўлса-ку эплардим». «Чироқча»лар гоҳ юқорилар, гоҳ пастлар, чамамда бўрилар ўйин қилиб келур эди.

Алар бироз яқинлашиб қолди. Лекин қулоққа элас-элас чалина бошлаган овозлари бошқачароқ эшитилди. Қулоқ тутсам, «ув-пув» йўқ, одам сасига ўхшайди. Дарё сувидай музлаган оёқ-қўлим томирлари астагина биғирлашга тушди. Алар овозлари манга баралла эшитиладиган яқинликда тўхташдилар. Мен ҳам нафас ростлаб туриб эдим. «Гангир-гунгур»ларидан тез фурсатда билдимки, бу «йилтироқ» тутганлар ёш-яланг йигитчалардир. Кеч кирди дегунча тўдалашиб тамаки тутун чиқориб етти маҳаллани кезгувчиларнинг бир тўдаси эди.

«Гангир-гунгур»ларидаги баъзи сўзларни тушунмаган бўлсам-да, сиз тушунарсиз деб қулоғимга тушириб олдим. Лекин, укамулло, қайси гап қай бирига тегишли эканини билмаганим учун сиз ҳам тагма-таг тушираверинг. «Гангир-гунгур» будир:

– Ҳў, братан, кеча чиқмадинг-ку, «ужас»нинг «дода»сини кўрмадинг-да.

– Кеча «пахан»ни «маза»си қочди. Шунақа, ҳар пайтда бир «суд» қилиб туради. Шу куни топилмасанг, у ёғи телесериал, «мазги»ни қотирворади. Бунинг устига, бунақа пайтда сигарет ҳам чеколмайсан. У ёғдан ҳам, бу ёғдан ҳам «хум» бўлиб кетасан, ээ, «зайбал» қиворади!

– Намунча, мана, менга ўхшаб онангга сочиқни бериб қўймайсанми, орага тушса – олам гулистон. Йигитчилик—да, нима қипти, тентирайди, қиз қидиради.

– «Пахан» гапни кесиб қўйган, «ужас» келиннинг кераги йўқ деб. Онамга «Болага қараб тур, туни билан «яъжуж-маъжуж»ларни кўриб куни бўйи касал бувамдай ётади индамасанг. Бунақада Бердивойнинг ўғлидай ўзиям «ужас» бўлиб кетмасин» деб тайинлаб ҳам қўяди.

– Оббо, «қани, «пуф» денг-чи демайди, ишқилиб?

Томоқ қақраб кетяпти. Ҳў «гладиатор», сен обкелдингми ҳали, шишанинг пўпанаги кўринмаяптию?

– Эрталаб олиб келиб қўйганман, юраверларинг, биззи «пахан» «прокурор» эмас.

– Аммо кеча зўр бўлди-да, бугун куни бўйи ухлабман, ҳар куни тушгача ётардим.

– Э, эшитларинг, кеча «студент» келувди, синфдошимиз бору. «Видик»ларга тушиб турибсанми, «соққа»си қимматдир» десам, «Видик уйимизда-ку» дейди. Квартирада туришаркан «дом»инининг томида пастдаги қўшнисининг параболик антеннаси бормиш, «кабели деразамиз тўғрисидан тушган» дейди. Айтишича, қулинг ўргилсин шу кабелга нина тиқиб телевизорни улашармиш, ана «видик»у, мана «видик». Куни бўйи ухлайман, дарс «ничего», имтиҳонпимтиҳонни ўзимиззи «бозор баҳосида олаверасан», дейди.

– Ол-а, бир кун бормаймизми-а?

– Қўшнилар сал шубҳаланиб, кабелнинг у ёқ-бу ёғини қарашиб қолишса, қўлбола «антенна»ни бир пас олиб туришаркан.

– Давай, борамиз-а?

– Қўйсанг-чи, тағин қўлга тушиб «годовой»ни тўлаб келмайлик. Бойвуччамисан, емаган сомсанинг пули қиммат туради.

– О, нақадар доно фикрлар! Яхшиям ичимизда шу сен борсан, хавф-хатарнинг олдини оласан. Лекин шов-шув қилмасдан битта-биттадан борсак ҳам бўлади.

– Э, кеч қолмайлик энди, буни студент келса гаплашаверамиз.

– Бўпти, «пачкалай»дан узатвор, бугун меники ҳаммаси узатилиб кетди.

– Ҳа энди «братишка», йигитчиликда биззи «ош-нон» шу-да, «ош» бўлгандан кейин гоҳ узатасан, гоҳ узанасан.

– Қани, пачкалай «паровоз»лар, кетдикми?

– Кетдик. Ие, анави турган «пахан»ингми дейман?

– Йўғ-е, у бугун «дежурство»да.

– Тағин сенга «дежурство»лик қилаётган бўлмасин.

– Йўқ, «точний» биламан.

...Мен ҳам одимлай бошладим. «Паровоз»ларга рўпара келиб ўтарканман, ичидан бири салом қилди, қолганлари ҳам салом бериб ўтдилар.

– Валайкум ассалом, мулло бўлинг, – дедим.

Икки-уч одим ўтгач, алик сўзини ҳазил қилибму бир-иккиси такрорлади. Яна бирови эса «нега булар сандирақлаб юришибди?» дегандай қараш қилиб қўйдиларми? Мулламизнинг ўзлари шу пайтда қайдан қайтаётган эканлар? — деди.

– Нина видикли жойдан эмасмикин?

Бу гапдан ҳаммаси кулиб юборишди. Уйга келиб, одатимча, Ойпошша бувингиздан катта «жужуқ»ларнинг ҳам уйдалигини бирров сўраб қўйдим.

НИМА ҚИПТИ, АСАЛИМ?

Тулки шерга шикоят қилди:

– Қуёнларнинг тарбияси билан шуғулланмасак бўлмайди, ҳаммаси чекишяпти. Бир дона сигарет учун ўнтаси нариги ўрмонга ўтадиган одат чиқаришган.

– Уларга чекишни ким ўргатибди? – ғазабланди шер.

– Циркдан қочиб келган иккала маймун ҳам у ёқларда томошага сигарет чекар экан, энди ҳар куни томоша кўрсатишяпти.

* * *

Бўри инида сигарета бурқситиб ётарди, уни одам гумон қилиб айиқ ўкириб кирди ва бўри эканлигини билгач, деди:

– Ўзингга ярашадиган иш қилсанг бўлмайдими?

– Нима қипти асалим, қўйдан қуруқ қолганимга чекяпман, – деди бўри.

* * *

Шер овдан қайтаётган эди, ўрмондан чиқаётган тутунни кўриб хавотирга тушди ва шу жойга тезда етиб келди. Ҳамма ҳайвонлар тўпланишган, ўтни ўчириб улгуришган эди. Олов сигарета қолдиғидан илашганини эшитгач:

– «Чекилмасин!» деган ёзувни ҳамма дарахтга илдиртириб қўйибман-ку, ким бунга журъат қилди? – сўради ғазабга миниб.

– Ҳали мактабга чиқмаган бўривачча, – жавоб қилишди унга.

ҚОЗОНДА БОРИ...

– Доктор, рентген пулини мен тўлиқ тўлаганман, лекин тасвирда битта ўпкамнинг ярми бор холос.

– Мабодо унга тушишдан олдин чекканингиз йўқмиди?

– Ҳа, нимайди?

– Рентген ўпкангизни тутунда кўрмай қолган бўлиши мумкин.

* * *

Кашанда кашандага деди:

– Мунча кўп йўталмасанг?!

У жавоб қилди:

– Мунча кўп чекмасанг, тутунингга йўталяпман!

* * *

Беморни кўрикдан ўтказган врач деди:

– Тушунарли, тез орада йўталингиз бутунлай қолади.

– Қандай қилиб, бу мумкин эмас дегандингиз-ку?

– Чунки энди ўпкангиз умуман қолмайди...

* * *

Рентгенни компютер бошқарарди. Тасвирдан ўпкасини тополмаган кашанда унинг хотирасига эътирознома киритди. Компютер тезда эътирозномани кўриб чиқди ва шундай жавоб узатди:

– Начора, қозонда бори чўмичга чиқади!

«Чўпий почтаси»дан

ПАҚИЛДОҚ

Ҳурматли Чўпий домла, аввало талаба эканлигимни билдирсам.

Сизга айтсам, жону дилим «олди-қочди» гаплар. Шу боис янги саҳифага кўзим тушибоқ қувониб кетдим. Тўғриси, ўзимнинг ҳам бошдан-оёғим – «олди-қочди», тўқийман ҳам, ўқийман ҳам. Мен учун қизиқ туюлган нарса қаерда бўлса ҳам, саҳифадай очиқ турса бас, ўқийвераман.

Агар маъқул кўрсангиз, бугундан бошлаб ўзимбоп саҳифангизга кўп «қизиқ»лар йўллаб туриш истагидаман. Бу сафар сизга тўқиганимдан эмас, ўқиганимдан бир чимдим юборишга қарор қилдим.

Буни қарангки, бир таҳсилдошимиз қайсидир куни эрталаб уйидан чиққанидан бошлаб то кечқурунгача нимага қанча пул сарфлаганини қоғозга тушириб қўйган экан. Бир «олди-қочди» гурунгда қолиб кетганим сабабли ўзим қатнашмаган дарсни унинг дафтаридан кўчираётиб шунга кўзим тушиб қолди. Мудом чўнтагимда юрадиган «Қизиқлар дафтари»га дарров уни ҳам ёзиб олдим, қизиқ экан-да. Мана, сиз ҳам танишинг. Олдин сарлавҳа ўрнида «Бугун шуларни олмасам ёнимга шунча пул қолар эди» деб ёзибди у ва сигарет бурқсиган шу каттакон рўйхатни рақам тортиб тузибди:

0. Сигарет 1. дона — 25 с. (Афсуски, дарсга шошиб ярмини чекдим, увол кетди).

1. Сақич – 40 с. (с – сўм дегани).

2. Катта танаффус, сигарет, 1 дона «Pine» – 25 с.

3. Пақилдоқ, қизларга шўхлик қилиш учун – 50 с.

4. Яна сигарет, бир дона – 25 с. Ва бошқа майда-чуйдалар...

Тушдан кейинги 2 дона сигаретнинг бири акамдан, бири тоғамдан ҳашар бўлди.

Таҳсилдошимнинг дафтарига «Балли, тўғри-да, бозор иқтисоди ўз-ўзингни ҳисоб-китоб қилишдан бошланади. Қизларга эса пақилдоқсиз ҳам шўхлик қилса бўлади» деб ёзиб қўйдим. Ишонаманки, бу дўстим ака-тоғаси тарафли кўрган фойдасини таҳлил қилиб, кейинги галдан сигаретни бир-бир камайтиради. Пулинг чўнтакка қолишига нима етсин, пулдан бошқа?!

Чўпий домлажон, кейинги хатимда чўнтагимдаги «Қизиқлар дафтари»ни бошидан ўқийсиз, қизиқдан-қизиқлари кўп.

Сизга дуойи салом билан

ҚИЗИҚБОЛА

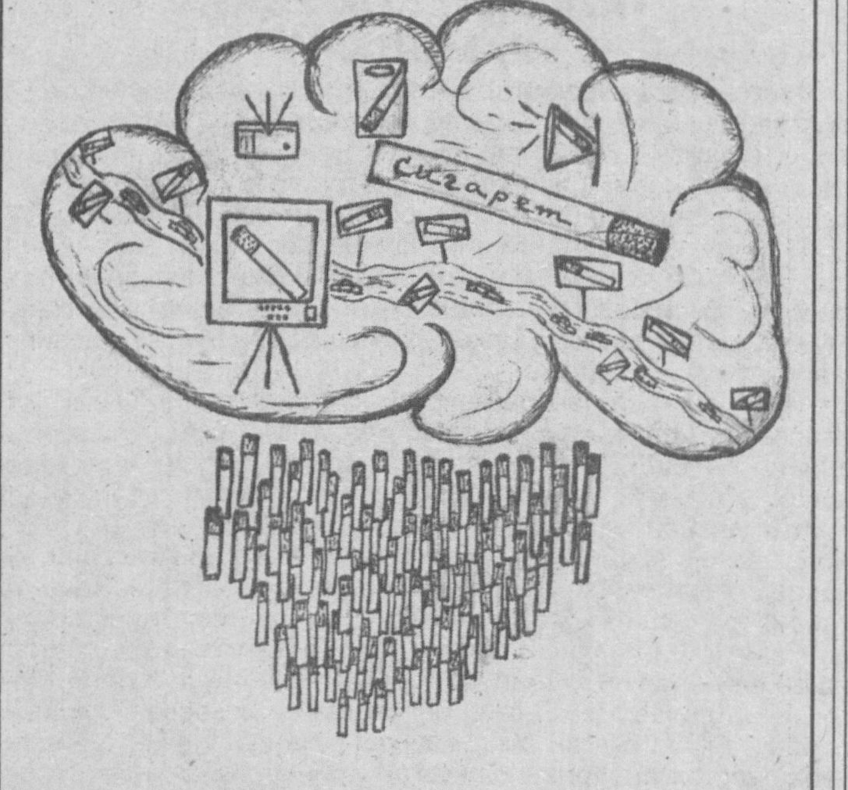

Реклама «ёмғир»и

Ҳажвий материаллар муаллифи УЗРО

ЗАМБИЛЛАР НЕЧТА БЎЛДИ?

– Ичсам ўзимми пулимга ичаман! – деди кимгадир зарда қилиб уйга келган эр эшикдан кираркан, – Хоти-ин!

Лекин ичкаридан чиққан бегона эркакни кўриб бирдан кайфи учди.

– Кирсанг ўзингни уйингга кир, ошна! – деди мезбон уни яна орқасига қайтараркан...

* * *

– Энди биз рулдамиз, узр, – қадаҳ узатган мезбонга узри ҳавола қилди бир ошнаси туғилган кун зиёфатида.

– Қўйсангиз-чи, сиздай одамга арзимаган штраф нима бўпти? Ичмасангиз хафа бўламан, шу ота ўғил 11 ёшни тўлдирди, қаранг худди ўзимдай. Айтилган қадаҳ сўзларига қўшилсангиз ичасиз, қани, – қистади мезбон ўғлининг елкасига қоқиб қўяркан, – олинг-олинг, таги мўл, – қўшиб қўйди яна.

Кўп ўтмай ота уйида зиёфатнинг устидан чиқиб қолди. Ўртоғлари билан кайфи тароқ ўтирган ўғли унга тўлдирилган қадаҳ узатаркан деди:

– Ичмасангиз хафа бўламан, туғилган кунимнинг «хола-холаси»ни ўйнаяпмиз. Рулда-пулдаман деманг, «таги»ни топдик, мўл экан...

* * *

– Йўлда кетаётган бир одам машинамни урворди, ағанаб кетдим, ўртоқ мелиса, – деди гандираклаб келаётган ширакайф ҳайдовчи йўлда учраган ДАН ходимига.

* * *

(Лоф ўрнида)

Тўй эгаси тўй кунги зарур юмушлар бажарилишини сўраркан, деди:

– Замбиллар нечта бўлди, ҳамма қўшниларникини олиб чиқдингизларми?

– Ҳа, фақат биттаси қолди, қайсидир тўйда «думалаб» қолганлардан бирини уйига ташиш учун олиб кетишган экан, тўйма-тўй бўлиб кетибди...

Тарихий ривоятлар

ҲУСАЙН БОЙҚАРОНИНГ УЧ САВОЛИ

Ҳикоянависларнинг нақл қилишларича, султон Ҳусайн Бойқаро саройидаги аъёнлари ичида хиёнатга қўл урадиган Мажидиддин каби вазирлар ҳам бўлганки, улар улуғ Навоийнинг тўғри, беғараз ишларини хуш кўрмаган. Улар Навоийни қай йўл билан бўлса ҳам саройдан четлатишга уринадилар ва бунга Ҳусайн Бойқарони ҳам кўндирадилар. Шоҳ ҳукмига кўра Алишер Навоий Астробод вилоятига ҳоким қилиб юборилади. Навоий узоқ Астрободда, ўлканинг обод ва фаровон бўлишида кўп ишларни амалга оширади. Лекин у ўзининг, ёр-дўстлари соғинчида мудом изтиробда Ҳиротга ошиқиб яшайди.

Навоий дўсти Ҳусайн Бойқарога мактуб йўллаб, соғинч ва ғариблик азоби қийнаганини изҳор қилиб, Ҳиротга қайтишига рухсат сўрайди. Ҳусайн Бойқаро мактубни ўқигач, бироз ўйлаб, кейин сарой котибини чақиртириб жавоб хати ёздиради. Мактуб сўнггида шундай сўзлар бор эди:

«...Ёнимга келишингиз, бирга бўлишингиз менинг ҳам истагим. Лекин мен сарой аъёнларига Алишер ҳазратлари Астробод халқини одоб ва ахлоқ сари йўллагайлар, илм-маърифатга бошлагайлар, халқнинг яшаши фаровон бўлгай, ободончилик ривож топгай деб ишонтирган эрдим. Бу каби истакларим рўёбга чиққанига аминман. Шундай бўлса ҳам, тўрт кўз бўлиб кузатиб турган аъёнлар ишончини ҳам қозониш учун сизга малол келмаса шундай тадбир тутсак. Ўз қўл остингизда бўлган жой фуқароларидан навбат билан уч кимсани биз томон йўлласангиз. Биз аъёнлар ҳозирлигида ҳар қайсиларига биттадан уч савол бериб кўрсак. Агар синовдан ўтадиганлар саволимизга қониқарли жавоб берсалар, ўшал он сизнинг хоҳишингиз амалга ошиб иккимизнинг дийдор кўришишимиз муяссар бўлгай».

Навоий Ҳусайн Бойқаронинг жавоб мактубини қизиқиб ўқийди ва шу лаҳзадан элчи қилиб юбориладиган кишиларнинг кимлар бўлиши устида ўйлай бошлайди. Навоий дўстининг табиатини, нимага кўпроқ эътибор беришини билар эди. Айниқса, Ҳусайн Бойқаро кўрган кимсасининг устки қиёфасига ва унда сезилган ўзига хос белгиларга синчковлик билан қарар, сўз муомаласига эътиборини жалб этар эди. Шу ҳақда кўп ўйлагач, биринчи элчига бериладиган саволлар нималар ҳақида бўлиши мумкин ва унга қандай жавоб берилиши устида ўзича кенг муҳокама юритди ва бир фикрга келгач, бу саволлар жавобини дўндириб айтувчи устида ўйлади ва тезда уни ҳам белгиладики, у эллик ёшлар чамасидаги Абду Холиқ исмли ўқимишли киши эди. Уни ўзига чорлаб воқеани тушунтирди. Қандай саволлар бўлиши ва уларга қандай жавоб бериш кераклиги устида узоқ суҳбат қилди. Подшоҳга аталган совға-саломлар туяларга ортилиб бўлингач, Абду Холиқ белгиланган ҳамроҳлари билан Ҳирот томон йўлга чиқди.

Биринчи элчи-вакилини Ҳусайн Бойқаро ҳар куни кутар ва келиши хабарини бериш учун йўлга чопар ҳам белгилаган эди. Хабар келгач, шоҳ Ҳусайн Навоий ҳурматини бажо келтириш учун элчи-вакилни сарой шаънига яраша кутиб олишни буюрди.

Қабул куни белгиланди ва шу кунга тайёргарлик кўрилди. Белгиланган кун ва соатда сарой аъёнлари катта ҳашаматли махсус хонага йиғилдилар. Абду Холиқ бошлиқ вакиллар ҳам ҳозир бўлдилар. Саломлашиб ўз жойларига ўлтиришгач, подшоҳ вакилларни шоҳона виқор билан табриклади, сўнгра вакилга қараб Астробод ўлкасида юзага келган маданий ва қурилиш соҳасидаги янгиликлардан сўради.

Абду Холиқ ўрнидан туриб подшоҳ томонга қараб бош эгиб қуллуқ қилгач, Навоий ҳазратларининг соғ-саломат экани ҳақида, Навоийнинг ҳаракати туфайли халқнинг билим-онги ўсгани, шаҳар ва қишлоқларда мактаб, мадраса ва масжидлар барпо этилгани, янги ариқлар қазилиб, эскилари тузатилгани каби яхши ишлар ҳақида гапирди. Ҳусайн Бойқаро вакил сўзларига қониқмагандек «сизнинг ҳозирги айтганларингиз жуда ҳам тўғри бўлмагани ҳақида маълумотлар бор, эшитишимизча, халқнинг аҳволи ўзгармаган, шаҳар ва ундаги бинолар хароб эмиш, сиз бунга нима дейсиз?» – деди. Абду Холиқ изн сўраб қуйидагича жавоб қилди: «тақсири олам, мен кўрган-билганларимни баён қилдим. Сиз кимдан бўлсин эшитганингизни айтяпсиз. Кўрган–рост, эшитган – ёлғон бўлиши мумкин. Рост билан ёлғон бир-бирига жуда яқин, яъни мен бу кўзларим билан кўрдим, сиз мана бу қулоқ билан эшитгансиз, ораси тўрт энлик» деб кўз билан қулоғи орасини бармоқлари билан ўлчаб кўрсатди.

Подшоҳ кулиб қараб, халойиққа юз ўгириб: «вакилнинг берган жавоблар қалай?» – деди. Ҳаммалари бирдан «ўринли ва оқилона жавоб» дедилар. Ҳусайн Бойқаро кўпчилик фикрига қўшилган бўлиб, худайчи томон қараб чапак чалди ва «либос келтирилсин!» деди. Мулозимлар бошлиғи келтирилган зарбоб чопонни Абду Холиқнинг елкасига ёпди. Ҳусайн Бойқаро вакилга қараб «сарполар муборак» деди. Кейин Алишер Навоий номига хат ёзиб унда иккинчи вакил келишини кутажагини айтди.

Навоий юбориладиган иккинчи вакил устида ўйлай бошлади. Ниҳоят, ёши эллик-олтмиш ўрталарида бўлган сочлари оппоқ, соқол-мўйлови қоп-қора Абду Карим исмли кишини шу синовга лозим кўрди ва у билан суҳбатлашди. Эртаси кун Абду Карим бошлиқ бўлган вакиллар совға-саломлар олиб Ҳиротга йўл олдилар.

Ҳусайн Бойқаро вакил Абду Каримни қабул қилди. Подшоҳ унга қараб: «вакил жаноблари, ёшингиз олтмиш атрофида бўлса керак, айтинг-чи, шу ёшда нега сочингиз оппоқ бўлгани ҳолда соқол, мўйловингиз қоп-қора», – деди. Вакил сўзлашга ижозат сўради, изн берилгач, шуларни деди: «улуғ ҳоқоним, сизга соғлик ва узоқ ўмр тилайман, давлатингиз барқарор бўлсин, дейман. Энди саволингизга ўтсак, унинг жавоби шундай. Мен онаизоримдан туғилганимда бошимда сочим бор эди, соқол-мўйловим эса йигирма ёшга кирганимдан кейин чиқди. Шунга кўра соқол-мўйловим сочимдан йигирма ёш кичик, йигирма йилдан кейин соқол, мўйловим ҳам оқарса керак дейман» деди.

Ҳусайн Бойқаро жамоага қаради. Ўлтирганлар «тўғри» деб унинг жавобини маъқулладилар. Подшоҳ чапак чалди ва келган ходимга «сарупо» деди. Эртаси кун Абду Карим Алишер Навоийга аталган мактубни олиб ҳамроҳлари билан Астрободга йўл олди.

Абду Карим Астрободга қайтиб Навоийга хатни топширди ва бўлган воқеани сўзлади, Навоий шод бўлди ва «офарин» деди.

Учинчи вакилликка Амин номли шундай кишини топдики, унинг соқол-мўйлови чиқмаган, сочи қуюқ ва оқарган, ёши олтмишларга борган ўрта бўйли одам эди. Навоий у билан ҳам узоқ гаплашди.

Вакил Ҳиротга келгач, савол-жавоб мажлисида Аминнинг қиёфасига қараб Ҳусайн Бойқаро сўради: «вакил Амин жаноблари, ёшингиз олтмиш атрофида бўлса керак, шунга қарамай нечун соқол-мўйловингиз йўқ, ҳаттоки ўрни ҳам сезилмайди, лекин сочингиз оқариб кетган, бунинг боиси нимада», деди. Амин оҳиста ўрнидан туриб, ҳурмат бажо келтиргач, деди: «муҳтарам шоҳим, ҳурматли сарой аъёнлари, улуғ Ҳусайн Бойқаро ҳазратлари менинг қиёфамдаги баъзи нуқсонларга эътибор бериб, шунга алоқадор савол бердиларки, бу ҳақда нима дейишим мумкин, чунки бу менга боғлиқ эмас, яратгувчининг иши бўлса керак. Бу ҳақда ўз мулоҳазаларимни баён қилсам. Яратгувчи парвардигор ҳар томонлама қудратли бўлиши билан бирга раҳмдилдир, бандаларнинг кўнглини олишга, ранжитмасликка аҳамият беради. Ҳар бандасининг хоҳиш ва истагига етказиш чораларини излайди, деганлар. Айтишларича, отам ўғилни, онам эса қизни яхши кўрар эканлар. Яратгувчи иккалаларини ҳам ранжитмаслик учун мана шу ҳолда яратган, яъни соқол-мўйловсиз бўлиб қолганманки, бу билан аёллар кўринишига яқинман. Ўйлайманки, бу билан онам ўз истагига қисман эришган, ўзимнинг эр киши эканим отам истаги бўлса керак. Лекин соқол-мўйловим йўқлигидан отам андишада эди. Бу яратганнинг иши, бунга ҳеч ким ҳеч нарса дея олмайди ва ҳеч нарса қилолмайди» деди. Эшитганлар сукут билан тингладилар ва ҳеч ким ҳеч сўз қўшмади. Охирида аъёнлардан бири «дўстлар, вакилнинг Ҳусайн Бойқаро ҳазратлари саволларига берган жавоби жуда ўринли, бу тангрига боғлиқ ҳол. Лекин вакил жаноблари бу мураккаб ҳолни ҳар томонлама тўғри таҳлил қилдики, бу унинг зukolигидан далолат беради, ҳам Астробод халқининг яхши тарбия кўрганини билдиради. Ўйлаймизки, қурилиш ва ободончилик ишлари ҳам биз кутгандек афзал. Буни вакиллар сўзи исботлайди» деди. Бу баҳога ҳамма қўшилди. Ҳусайн Бойқаро қаноат ҳосил қилганини билдириб бошини эгиб қўйди. Кейин чапак чалди, заррин сарупо келтирилди ва Амин елкасига ташланди. Эртаси кун Ҳусайн Бойқаро Алишер Навоийни Ҳиротга – саройга қайтиши ҳақида фармони олий чиқарди...

Қодир НОРХЎЖАЕВ

Охирги сўз:

Туя йиллигини, от ойлигини, эшак ҳозирини ўйлайди.

Milliy Tiklanish

Muassis: Milliy tiklanish demokratik partiyasi

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:
Ўткир ҲОШИМОВ, Муқимжон ҚИРҒИЗБОЕВ, Шарифа САЛИМОВА, Ойдин ҲОЖИЕВА, Хуршид ДЎСТМУҲАММАД, Гуландом БОҚИЕВА, Дилором МАТКАРИМОВА (Бош муҳаррир ўринбосари)

Ҳисоб реквизитларимиз:
«Миллий тикланиш» газетаси х/р 20212000900127285001 Ўзсаноатқурилиш банки", минтақавий бўлим. МФО 00424, ИНН 201133929

Газета 00136-рақам билан рўйхатдан ўтган.
Буюртма: Г — 41.
Сотувда нархи эркин.
Ҳажми 2 босма табоқ.
Саҳифаловчи: Бахтиёр ҚЎШОҚОВ.
Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.
Босишга топшириш вақти 20.00
Босишга топширилди 20.30

Манзилимиз: Тошкент шаҳри, Навоий кўчаси — 30 уй.
Телефон 144-81-28.
«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси босмахонасида чоп этилди.
Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй

Навбатчи — Абдушукуров МУЗАФФАР